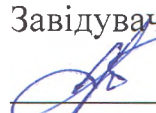

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Факультет морського права
Кафедра морського та господарського права

«Допущений до захисту»

Завідувач кафедри

 К. О. Дубова

« 09 » 12 2025 р.

УДК 342.5:321.01

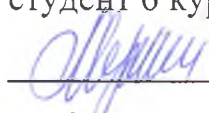
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему:

«ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ВЛАДИ В ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ»

Виконав:

студент 6 курсу, групи 6511м

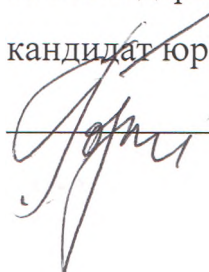
 Музика А. В.

Керівник роботи:

доцент кафедри морського

та господарського права,

кандидат юридичних наук, доцент

 Горішня М. Л.

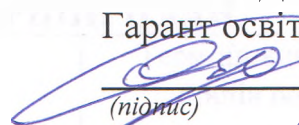
Миколаїв – 2025 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Факультет морського права

Кафедра морського та господарського права
Спеціальність **081 Право**
Освітня програма **Право**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

(підпис) **О. Ю. Дубинський**
« 09 » 12 2025 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студенту

Музиці Аріадні Владиславівні

(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: **«Організація і здійснення влади в правовій державі»**

Керівник роботи **к.ю.н. Горішня Марія Леонідівна**

Затверджені наказом ректора **№ 1155-уч від « 30 » вересня 2025 року**

2. Термін подання роботи: **08.12.2025 року**

3. Вихідні дані до роботи: **чинне законодавство, фахова література, матеріали конференцій, репозитарій університету**

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) _____
Розділ 1. Теоретико-правові основи організації і здійснення влади в правовій державі

Розділ 2. Механізми здійснення влади в правовій державі

Розділ 3. Виклики та перспективи розвитку правової держави в сучасних умовах

5. Перелік презентаційних матеріалів **виконаний в програмі Power Point**

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	<u>Сторонні консультанти до підготовки розділів роботи не залучалися</u>		

7. Дата видачі завдання **06 вересня 2025 року**

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Номер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вивчення літературних джерел з предмета дослідження	вересень 2025 р.	виконано
2.	Складання розгорнутого плану роботи та ознайомлення керівника з планом кваліфікаційної роботи	вересень 2025 р.	виконано
3.	Написання розділу 1	вересень 2025 р.	виконано
4.	Написання розділу 2	жовтень 2025 р.	виконано
5.	Написання розділу 3	листопад 2025 р.	виконано
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи	до 25 листопада 2025 р.	виконано
7.	Передача кваліфікаційної роботи науковому керівнику для написання відгуку	до 27 листопада 2025 р.	виконано
8.	Передача кваліфікаційної роботи рецензенту для рецензування	до 30 листопада 2025 р.	виконано
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	09 грудня 2025 р.	виконано
10	Захист кваліфікаційної роботи	23 грудня 2025 р.	виконано

Студент

Керівник роботи

Музика А. В.

Горішня М. Л.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ І ЗДІЙСНЕННЯ ВЛАДИ В ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ	9
1.1. Історичний розвиток концепції правової держави. Поняття та сутність правової держави	9
1.2. Основні принципи організації влади в правовій державі	15
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ ЗДІЙСНЕННЯ ВЛАДИ В ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ	24
2.1. Розподіл влад як фундаментальний принцип правової держави	24
2.2. Взаємодія органів державної влади: баланс і контроль між гілками влади	33
РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	43
3.1. Проблеми реалізації принципів правової держави в умовах глобалізації та цифровізації	43
3.2. Напрями вдосконалення механізмів здійснення влади в правовій державі в контексті українського та міжнародного досвіду ...	51
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	68

АНОТАЦІЯ

Музика А. В. Організація і здійснення влади в правовій державі – кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Випускова кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» (081 Право). – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена комплексному дослідженню сутності, організаційних механізмів та правових інструментів здійснення публічної влади в умовах становлення і розвитку правової держави, а також визначенню стратегічних напрямів їхнього вдосконалення в контексті сучасних глобалізаційних і технологічних викликів. Проаналізовано динаміку взаємодії гілок влади, виявлено ризики, породжені цифровізацією та наднаціональним регулюванням, та обґрунтовано необхідність конституційної адаптації.

У першому розділі *«Теоретико-правові основи організації і здійснення влади в правовій державі»* з'ясовано поняття та сутність правової держави, її історичний розвиток, а також розкрито основні принципи організації влади (верховенство права, гарантованість прав і свобод). Визначено, що правова держава є найвищим конституційним ідеалом, а її функціональною основою — принцип розподілу влади.

У другому розділі *«Механізми здійснення влади в правовій державі»* детально проаналізовано розподіл влад як фундаментальний принцип. Досліджено взаємодію органів державної влади, акцентуючи увагу на системі стримувань і противаг, яка забезпечує баланс та взаємний контроль між законодавчою, виконавчою та судовою гілками. Визначено, що ключову роль у підтриманні цієї динамічної рівноваги відіграє судова влада, що здійснює фінальний контроль за законністю та конституційністю владних актів.

Третій розділ *«Виклики та перспективи розвитку правової держави в сучасних умовах»* присвячений ідентифікації системних загроз: ерозії суверенітету під впливом глобалізації та «технократичного перекосу» внаслідок

цифровізації, що ставить під загрозу конституційні права (приватність, право на справедливе рішення) через алгоритмічну упередженість. На основі аналізу українського та міжнародного досвіду обґрунтовано необхідність переходу до концепції «функціонального суверенітету» та конституційного контролю над технологіями. Запропоновано конкретні заходи щодо вдосконалення механізмів влади: посилення контролю парламенту (цифровий аудит), завершення реформи децентралізації та запровадження алгоритмічної прозорості виконавчої влади.

У Висновках підведено підсумки, констатовано, що організація і здійснення влади в правовій державі вимагає свідомої інституційної адаптації та ребалансування повноважень для використання переваг технологічної ефективності без втрати правової підзвітності. Запропоновані напрями реформ, що включають синергію конституційних інновацій, адміністративних реформ та технологічної прозорості, є стратегічним імперативом для збереження конституційної суті правової держави.

Ключові слова: правова держава, розподіл влади, система стримувань і противаг, глобалізація, цифровізація, функціональний суверенітет, підзвітність, адміністративна юстиція, алгоритмічна прозорість, конституційний контроль.

ВСТУП

Актуальність теми. Державна влада є невід’ємним атрибутом суверенітету та необхідною умовою функціонування будь-якого суспільства. Проте, історичний досвід свідчить, що неконтрольована влада, позбавлена правових обмежень, схильна до авторитаризму, зловживань та системного порушення прав особи. Вирішення цієї фундаментальної дилеми – як забезпечити ефективність влади, не допустивши її перетворення на тиранію – знайшло своє концептуальне втілення у доктрині правової держави.

Правова держава передбачає організацію та здійснення влади виключно на засадах права, підпорядковуючи державний апарат закону, де права і свободи людини визнаються найвищою соціальною цінністю, а верховенство права є визначальним принципом. Таким чином, дослідження того, як саме має бути організована і як ефективно, прозоро та легітимно здійснюватися влада, щоб відповідати цим високим стандартам правової держави, є життєво важливим завданням.

Формування стійких та функціональних механізмів організації влади, що забезпечують її баланс через систему стримувань і противаг, є головною умовою для переходу від формального проголошення ідеалу правової держави до його реального втілення. В умовах сучасної України, яка декларує європейський вибір та прагнення до становлення справжньої демократії, теоретичне осмислення та практичне впровадження принципів правової держави набуває критичного значення. Це вимагає глибокого аналізу фундаментальних засад функціонування державної машини: від конституційних принципів розподілу влад до детальних механізмів взаємодії та контролю між її гілками. Саме тому тема «Організація і здійснення влади в правовій державі» становить значний інтерес для наукового дослідження та розробки практичних рекомендацій, спрямованих на зміцнення конституційного ладу.

Концепція правової держави є фундаментальною основою сучасної демократичної політико-правової думки, що уособлює ідеал суспільства, де

державна влада обмежена правом, а права і свободи людини є найвищою цінністю. В умовах динамічних суспільних трансформацій, інтеграційних процесів та викликів глобалізації, питання організації і здійснення влади в такій державі набуває особливої актуальності.

Формування ефективної, підзвітної та легітимної державної влади є запорукою стійкого розвитку будь-якої країни, зокрема України, яка обрала шлях європейської інтеграції та побудови справжньої правової держави. Проте, на практиці існують значні проблеми у забезпеченні верховенства права, ефективного розподілу влад та належного функціонування механізмів взаємодії й контролю між гілками влади. Недостатня теоретична розробленість окремих аспектів та постійні практичні виклики (як-от корупція, політична нестабільність, вплив технологічних змін) вимагають глибокого наукового осмислення та пошуку шляхів удосконалення існуючої моделі організації та здійснення державної влади.

Проблема організації та здійснення влади в правовій державі завжди перебувала в центрі уваги науковців. У своїх класичних працях такі видатні мислителі, як Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є та І. Кант, заклали філософсько-правові основи концепції розподілу влад та обмеження державного примусу правом, що є теоретичним підґрунтям даного дослідження. Сучасні українські та зарубіжні вчені, зокрема В.В. Копейчиков, О.Ф. Фрицький, Ю.М. Тодика, А.І. Селіванов, а також Р. Дарендорф та Ф.А. фон Гаєк, зосереджували увагу на конституційно-правових аспектах механізмів державного управління, гарантіях прав особи та особливостях реалізації верховенства права в умовах перехідних суспільств. Незважаючи на ґрунтовну розробку загальних засад, необхідним залишається поглиблене вивчення специфіки функціонування влади в контексті українських політико-правових реалій, які характеризуються перманентною конституційною реформою та впливом гібридних загроз.

Актуалізація теми вимагає не лише переосмислення класичних доктрин, але й аналізу новітніх наукових розробок, які стосуються сучасних викликів. Зокрема, значний інтерес становлять праці, присвячені впливу глобалізації та

цифровізації на державний апарат. Це питання взаємодії національних систем права з міжнародними стандартами, а також формування електронного урядування та е-демократії. На сьогодні існує необхідність у систематизації знань про ефективність балансу влад в умовах домінування виконавчої чи законодавчої гілки в різні політичні періоди. Окремої уваги потребує дослідження судової влади як ключового гаранта правової держави та її незалежності в системі стримувань і противаг. Таким чином, наукова література містить значний масив інформації, проте комплексне дослідження, що інтегрує класичні принципи з новітніми викликами та пропонує конкретні шляхи вдосконалення механізмів влади в Україні, зберігає свою наукову прогалину.

Метою магістерської кваліфікаційної роботи є комплексне теоретико-правове дослідження організації та механізмів здійснення державної влади в умовах правової держави та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення цих процесів.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

- здійснити аналіз поняття та сутності правової держави, простежити історичний розвиток цієї концепції;
- визначити та охарактеризувати основні принципи організації державної влади в правовій державі;
- дослідити принцип розподілу влад як фундаментальну основу правової держави;
- проаналізувати механізми взаємодії, балансу та контролю між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади;
- виявити та проаналізувати сучасні виклики (глобалізація, цифровізація) реалізації принципів правової держави;
- розробити пропозиції та визначити напрями вдосконалення механізмів здійснення влади, ґрунтуючись на українському та міжнародному досвіді.

Об'єктом магістерського дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі організації та здійснення державної влади в умовах правової держави.

Предметом дослідження є теоретико-правові засади, принципи, механізми та сучасні проблеми організації і здійснення державної влади у правовій державі.

Методологічна основа дослідження визначається необхідністю досягнення поставленої мети та завдань, ґрунтується на діалектичному методі пізнання соціально-правових явищ та застосуванні комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів.

Застосування діалектичного методу дозволило розглянути державну владу як динамічну категорію, що перебуває у постійному розвитку та взаємозв'язку із правовими інститутами, а також дослідити внутрішні суперечності між ідеалом правової держави та його практичною реалізацією.

Історико-правовий метод був ключовим для аналізу еволюції концепції правової держави від класичних ідей до сучасних інтерпретацій, а також для вивчення історії становлення інститутів влади в Україні.

Системно-структурний метод став основою для дослідження державної влади як цілісної системи з окремими елементами (законодавча, виконавча, судова гілки), дозволивши проаналізувати їх внутрішню будову, функції та взаємодію в рамках єдиного державного механізму.

Порівняльно-правовий метод застосовувався для зіставлення конституційно-правових моделей організації влади в Україні та провідних демократичних країнах, що дало змогу виявити найкращі практики та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення.

Формально-юридичний метод використовувався для точного тлумачення конституційних та інших нормативно-правових актів, які регулюють організацію та функціонування органів влади, а також для класифікації правових норм, що стосуються принципів верховенства права.

Структура роботи відповідає поставленій меті та завданням і складається з анотації, вступу, трьох розділів, поділених на 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 52 найменування і розміщений на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ І ЗДІЙСНЕННЯ ВЛАДИ В ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

1.1. Історичний розвиток концепції правової держави. Поняття та сутність правової держави

Ідея правової держави передбачає існування такого соціально-політичного порядку, у якому влада обмежується правом, а її діяльність підпорядковується принципам законності, справедливості та захисту прав і свобод людини. Ця концепція базується на визнанні верховенства права, поділі влади на законодавчу, виконавчу та судову, а також на гарантуванні незалежності судової системи. Правова держава забезпечує рівність усіх перед законом, недоторканність особистих прав і свобод, а також відповідальність державних органів і посадових осіб за порушення норм права. Реалізація цієї ідеї можлива лише за умови існування розвиненого громадянського суспільства, активної участі громадян у політичному житті та високого рівня правової культури. Таким чином, правова держава є не лише юридичним і політичним ідеалом, але й практичною моделлю організації суспільства, яка сприяє гармонізації відносин між державою та особою.

Витоки цієї концепції сягають античних часів, де вже в працях таких мислителів, як Аристотель і Платон, містилася думка про перевагу влади закону над владою окремих осіб, що розглядалося як необхідна умова справедливого та стабільного державного устрою [1, с. 45].

У Стародавньому Римі ця ідея була посилена через розвиток юриспруденції та концепції приватного права, що встановило формалізовані межі для публічної влади.

Навіть у Середньовіччі, незважаючи на панування монархічних форм правління, існували прецеденти, які обмежували владу правителя нормами (релігійними або звичаєвими), яскравим прикладом чого є Велика хартія

вольностей (1215 р.) в Англії, яка вперше зафіксувала принцип, що король має бути підпорядкований закону.

Справжній прорив у формуванні доктрини правової держави стався в епоху Просвітництва (XVII–XVIII ст.). Саме тоді класичні теорії природного права та суспільного договору, розроблені Джоном Локком і Жан-Жаком Руссо, заклали філософські основи для ідеї, що держава є результатом раціональної згоди, а її легітимність залежить від гарантування невідчужуваних прав і свобод громадян [2, с. 112].

Цей принцип закріпив основи демократичного врядування, де кожна гілка влади має чітко визначені повноваження та відповідальність, що унеможливорює домінування однієї з них над іншими. Впровадження системи стримувань і противаг стало ключовим елементом забезпечення верховенства права, оскільки воно сприяє прозорості, підзвітності та ефективності державних інституцій. Зокрема, механізми взаємного контролю між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади забезпечують баланс інтересів і запобігають зловживанню владою. У сучасних правових системах ця концепція є основоположною для захисту прав і свобод громадян, а також для підтримання стабільності та легітимності державного управління. Таким чином, принцип розподілу влади в поєднанні з механізмами стримувань і противаг формує фундамент сучасної конституційної демократії.

Остаточного теоретичного оформлення та термінологічного закріплення концепція набула в німецькій політико-правовій думці кінця XVIII – початку XIX століть завдяки працям Іммануїла Канта та Роберта фон Моля. І. Кант визначив правову державу як об'єднання людей, що підпорядковується правовим законам, де свобода кожного співіснує зі свободою інших відповідно до універсального закону [3, с. 230]. Р. фон Моль вперше використав термін «Rechtsstaat» (правова держава) для позначення такої форми державного управління, яка гарантує правову безпеку та свободу громадян.

У період Середньовіччя ідея підпорядкування монарха «вищому закону» (божественному або природному) набула як філософсько-теологічного, так і

практичного політичного виміру. Класичні доктрини, зокрема праці Фоми Аквінського (Аквіната), підтверджували думку про ієрархію законів, де людський (позитивний) закон повинен відповідати вічному, природному і божественному закону. Згідно з цією концепцією, влада монарха, хоч і походила від Бога, мала бути справедливою і не могла виходити за межі встановлених вищих норм, що створювало морально-правову легітимацію для опору тиранії та свавілля [5 с. 140]. На практиці це прагнення до обмеження влади феодалів та монархів було закріплено у так званих конституційних актах Середньовіччя.

Найяскравішим і найвпливовішим прикладом такого практичного обмеження стала англійська Велика хартія вольностей (*Magna Carta Libertatum*) 1215 року. Цей документ, вирваний баронами у короля Іоанна Безземельного, фактично вперше в історії Західної Європи зафіксував принцип, згідно з яким навіть король не стоїть вище закону (*nullus liber homo*). Хартія не лише захистила права феодалів, але й запровадила основи належної правової процедури, гарантувавши, що жодна вільна людина не може бути заарештована, ув'язнена чи позбавлена майна інакше, як за законним рішенням рівних їй і відповідно до закону [5, с. 210]. Таким чином, незважаючи на феодалний характер суспільства, саме у Середньовіччі були закладені інституційні передумови для подальшого розвитку конституціоналізму та ідеї формального обмеження державної влади правом, що стало критично важливим для наступної епохи Просвітництва.

Справжній розвиток концепції розпочався в епоху Нового часу, коли філософи-просвітники заклали її фундаментальні основи. Джон Локк обґрунтував необхідність утворення держави на основі суспільного договору для забезпечення природних прав (життя, свобода, власність) та висунув ідею розподілу влади як гарантії проти деспотизму [6, с. 112]. Пізніше Шарль-Луї Монтеск'є у праці «Про дух законів» (1748 р.) деталізував цю ідею, сформулювавши класичну тріаду гілок влади (законодавча, виконавча та судова) та систему стримувань і противаг [7, с. 305], що стало найважливішим організаційним принципом правової держави. Однак термін «правова держава»

вперше був сформульований німецькими юристами та філософами кінця XVIII – початку XIX століть. Значний внесок зробив Іммануїл Кант, який визначив державу як об'єднання значної кількості людей, підпорядкованих правовим законам [3, с. 230]. Саме у німецькій юриспруденції, зокрема у працях Карла Велькера та Роберта фон Моля, термін набув свого сучасного значення, що передбачає обмеження держави законом та захист свобод громадян [2, с. 88].

Поняття правової держави у сучасному конституційному праві визначається як держава, організація та діяльність якої всебічно обмежена правом, а її взаємовідносини з особою будуються на засадах взаємної відповідальності та пріоритету прав і свобод людини [8, с. 19]. Це не просто держава, яка формально має закони, а держава, де панує право – як сукупність універсальних, гуманістичних, справедливих принципів, які мають вищу юридичну силу, аніж будь-який позитивний (прийнятий) нормативно-правовий акт. Таким чином, правова держава є антитезою поліцейській державі чи авторитарному режиму, оскільки влада може діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами.

Сутність правової держави розкривається через її центральний і незмінний принцип – верховенство права, яке є основою функціонування усіх державних інститутів. Верховенство права означає, що закон є єдиним і загальнообов'язковим для всіх суб'єктів, включаючи саму державу та її органи. Це вимагає, по-перше, формальної законності (дотримання процедур і правил), а по-друге, змістовної правовості (відповідності законів фундаментальним правам людини та справедливості). Крім того, верховенство права гарантується незалежною та справедливою судовою системою, яка виступає єдиним ефективним арбітром у спорах між державою та особою, забезпечуючи правовий захист громадян.

Ключовим організаційним механізмом, що забезпечує сутність правової держави, є принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Цей принцип, обґрунтований Ш.-Л. Монтеск'є, є запобіжником проти узурпації та концентрації влади. Кожна гілка влади має чітко визначену

компетенцію та наділена повноваженнями для контролю і стримування інших гілок. Це забезпечує баланс між владними інститутами, їхню взаємну підзвітність і ефективну реалізацію своїх функцій без переважного домінування однієї гілки.

Нарешті, сутність правової держави нерозривно пов'язана із гарантуванням прав і свобод людини та громадянина. У такій державі права особи не просто декларуються, а визнаються найвищою соціальною цінністю та є невідчужуваними. Це вимагає від держави не лише утримуватися від втручання у приватне життя (негативний обов'язок), але й активно створювати умови для реалізації цих прав (позитивний обов'язок), зокрема, через соціальні та економічні гарантії. Принцип взаємної відповідальності доповнює цю ознаку: держава несе юридичну відповідальність перед особою за порушення її прав, що зміцнює довіру до інститутів влади та їхню підзвітність суспільству. Реалізація цього принципу вимагає наявності ефективних механізмів судового захисту, які дозволяють громадянам оскаржувати неправомірні рішення та дії державних органів.

Саме через механізми правосуддя, зокрема через конституційну юстицію, забезпечується можливість практичного відновлення порушених прав та підтверджується панування права над державною машиною. Конституційна юстиція виступає важливим інструментом забезпечення верховенства права, оскільки вона гарантує відповідність нормативно-правових актів Конституції, яка є основним законом держави. Завдяки цьому інституту громадяни отримують можливість захищати свої права не лише від протиправних дій інших осіб, але й від потенційних зловживань з боку органів державної влади. Зокрема, конституційний контроль дозволяє уникнути ситуацій, коли законодавство або рішення виконавчої влади суперечать фундаментальним принципам правової держави, таким як захист прав людини, поділ влади та демократичність. Це створює необхідні умови для забезпечення правової передбачуваності та стабільності, а також сприяє підвищенню довіри громадян до судової системи та державних інституцій загалом. Таким чином, конституційна юстиція є не лише

механізмом правового захисту, але й важливим фактором зміцнення демократичних засад суспільства.

Рис. 1.1. Ключові елементи та принципи сутності правової держави

Таким чином, історичний розвиток демонструє, що ідея правової держави пройшла шлях від усвідомлення необхідності правила закону до створення складного конституційного механізму, спрямованого на обмеження та раціоналізацію влади через встановлення верховенства права та захист індивідуальної гідності. Правова держава є не просто державою, яка має закони (бо закони існували й у диктатурах), а державою, де право панує над владою, забезпечуючи її легітимність, підзвітність та дієвість лише в межах, встановлених конституцією і законом [10, с. 21].

Сучасне розуміння концепції постійно доповнюється вимогами до соціальної справедливості, екологічної відповідальності та впровадженням

механізмів електронного урядування, що свідчить про її безперервну еволюцію у відповідь на виклики ХХІ століття.

1.2. Основні принципи організації влади в правовій державі

Організація влади в правовій державі є безпосереднім відображенням і втіленням її сутності, перетворюючи філософсько-правовий ідеал на конкретну конституційно-правову архітектуру. На відміну від авторитарних режимів, де влада концентрується і діє за принципом доцільності, правова держава вимагає чітких, імперативних організаційних засад, які гарантують її легітимність, підзвітність та функціональний баланс. Ці принципи є не лише декларативними нормами, а й ефективними механізмами, що структурують державний апарат і забезпечують верховенство права над політичною волею [11, с. 95].

На необхідності чіткого організаційного оформлення влади наголошував В.В. Копейчиков, зазначаючи, що правова держава є насамперед конституційною державою, де організація та діяльність усіх органів строго підпорядковані основним законам [11, с. 78].

Своєю чергою, М.В. Цвік підкреслював, що організаційні принципи влади мають забезпечувати не просто її поділ, а й створення «єдиного, але диференційованого правового механізму», здатного ефективно реалізовувати публічні функції [12, с. 110].

Досліджуючи цей аспект, О.Ф. Фрицький акцентував на тому, що організація влади повинна мати метою недопущення бюрократизації та відриву державного апарату від громадянського суспільства, що досягається через принципи демократизму та прозорості [13, с. 45].

Детальний історико-теоретичний аналіз чітко засвідчив, що організація влади у правовій державі є багатоаспектною і ґрунтується на низці взаємозалежних конституційних принципів. Основними серед них є принцип верховенства права, поділу влади, законності, демократизму та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Кожен із цих принципів відіграє ключову

роль у формуванні ефективної системи публічної влади, спрямованої на захист інтересів суспільства та дотримання балансу між державними інституціями. Принцип верховенства права вимагає, щоб усі суб'єкти правовідносин діяли відповідно до закону, який має найвищу юридичну силу. Принцип поділу влади забезпечує розподіл повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, запобігаючи концентрації влади в одних руках і сприяючи взаємоконтролю. Законність як фундаментальний принцип передбачає суворе дотримання правових норм усіма суб'єктами владних відносин. Демократизм гарантує участь громадян у процесах прийняття рішень через вибори, референдуми та інші форми прямої чи представницької демократії. Забезпечення прав і свобод людини та громадянина є центральним елементом функціонування правової держави, що покладає на органи влади обов'язок створювати умови для їх реалізації та захисту. Систематизація цих принципів у вигляді наочної таблиці дозволяє не лише краще зрозуміти їхню сутність, але й простежити їхню взаємодію, що сприяє підвищенню ефективності управлінської діяльності та забезпеченню стабільності правового порядку.

Першим і найважливішим організаційним принципом є верховенство Конституції як юридичної основи державної влади. Це означає, що всі органи влади є похідними від установчої влади народу, закріпленої в Конституції, і можуть діяти лише у спосіб і в межах повноважень, які вона їм надає [17, с. 140]. Конституція встановлює ієрархію правових норм, гарантуючи, що жоден законодавчий чи підзаконний акт не може суперечити її положенням, що є основою для подальшої спеціалізації та функціональної диференціації влади. Стосовно цього принципу, В.М. Шаповал зазначав, що Конституція виступає «юридичною базою для формування та діяльності всієї системи органів державної влади», визначаючи не лише їхні повноваження, а й процедури їхнього здійснення, що унеможливорює свавілля [14, с. 55]. Ю.М. Тодика підкреслював, що конституційне верховенство гарантується, зокрема, діяльністю Конституційного Суду, який є інструментом захисту Конституції від посягань з боку як законодавчої, так і виконавчої гілок [15, с. 88]. У свою чергу,

М.І. Козюбра наголошував, що саме верховенство Конституції надає легітимності принципу розподілу влад, оскільки лише Основний Закон може чітко розмежувати компетенцію і забезпечити їхнє функціональне відокремлення [16, с. 12]. Нарешті, О.Ф. Скакун розглядала це верховенство не лише як формальну норму, а як відображення верховенства права, закріплюючи його змістовну правовість і надаючи обов'язкового характеру загальновизнаним гуманістичним цінностям [17, с. 199].

Центральним принципом організації влади, що забезпечує її нетираничний характер, є розподіл державної влади. Ця доктрина, досконало обґрунтована Ш.-Л. Монтеск'є, передбачає інституційне та функціональне розмежування єдиної державної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Основна мета такого поділу полягає у створенні таких умов, за яких «влада зупиняла владу», унеможливлюючи її концентрацію та, як наслідок, політичне свавілля [18, с. 305]. В.Ф. Мелашенко підкреслював, що розподіл влади слугує не лише механізмом балансу, але й умовою ефективності управління, оскільки дозволяє кожній гілці зосередитися на виконанні своїх специфічних функцій – нормотворчості, адміністрування та правосуддя [19, с. 65]. У свою чергу, О.В. Петришин зазначав, що принцип розподілу влади не повинен розумітися як абсолютна автономія гілок; він є дихотомічним, поєднуючи відокремлення із необхідністю їхньої взаємодії, що є характерним для демократичної правової держави [3, с. 19].

В цій системі законодавча влада, зазвичай представлена парламентом, визнається первинною та представницькою. Її організаційна роль полягає у формуванні правового поля держави, тобто ухваленні законів, які є джерелом права. Парламент виступає безпосереднім виразником волі народу і здійснює функцію політичного контролю над виконавчою владою, зокрема через затвердження бюджету та процедури формування уряду. Ю.М. Римаренко наголошував на тому, що першість законодавчої влади у правовій державі є її конституційним обов'язком щодо встановлення загальних правил гри, яким мають підкорятися всі державні органи [19, с. 14]. З цього випливає думка О.Ф.

Андрійка, який акцентував на тому, що якість організації та ефективність усієї системи публічної влади прямо залежать від якості законодавчого процесу та його відповідності принципам прозорості та демократизму [20, с. 90].

Виконавча влада, представлена урядом та органами державного управління, є вторинною щодо законодавчої. Її організаційна функція полягає у забезпеченні виконання ухвалених законів, здійсненні адміністративного управління, забезпеченні соціально-економічного розвитку та реалізації зовнішньої політики. Проте, саме ця гілка схильна до надмірної бюрократизації та узурпації повноважень через делеговане законодавство (коли органи виконавчої влади видають підзаконні акти), що вимагає особливо чіткого правового регулювання її організації. На думку В.Б. Авер'янова, вторинність виконавчої влади не означає її меншої значущості, а лише підкреслює її підзаконний характер та необхідність діяти суворо на основі закону, особливо в умовах широкого застосування нею дискреційних повноважень у сфері публічного адміністрування [21, с. 40]. Водночас В.В. Речицький наголошував на тому, що ризик узурпації влади виконавчою гілкою зростає в умовах кризових ситуацій або технократичного управління, коли політична доцільність може замінити правові процедури, що вимагає посилення інструментів парламентського та судового контролю за її діяльністю [22, с. 72].

Судова влада займає особливе місце у системі правової держави, будучи її гарантом. Її організація ґрунтується на принципі незалежності суддів та підкоренні їх виключно закону. Судова влада здійснює функцію правосуддя, вирішуючи спори, а також, через інститут конституційної юстиції, забезпечує захист Конституції, скасовуючи акти інших гілок влади, які їй суперечать. В.Ф. Погорілко наголошував, що незалежність суду є не привілеєм суддів, а конституційною гарантією прав громадян, адже лише незалежний арбітр може забезпечити реалізацію принципу взаємної відповідальності держави і особи [23, с. 78]. Крім того, Н.М. Оніщенко підкреслювала, що функція судової влади у правовій державі не обмежується лише вирішенням спорів, а включає також превентивну роль щодо інших гілок, оскільки загроза судового контролю

стимулює законодавчу та виконавчу владу діяти правомірно та в межах своєї компетенції [24, с. 115].

Таким чином, розподіл влад не означає їхньої ізоляції, а навпаки, передбачає динамічну взаємодію в рамках системи стримувань і противаг. Цей механізм включає такі організаційні інструменти, як право вето президента щодо законів (стримування законодавчої влади), право парламенту на вотум недовіри уряду (стримування виконавчої влади) та право судової влади на конституційний перегляд (стримування обох гілок).

Наступним критично важливим принципом є відповідальність і підзвітність державної влади. Цей принцип вимагає, щоб діяльність кожного державного органу була прозорою та підлягала публічному контролю. Посадові особи, особливо керівники виконавчої влади, несуть політичну, а в деяких випадках – і юридичну відповідальність за свої рішення та дії, що служить потужним інструментом запобігання корупції та зловживанням [25, с. 70]. А.Й. Костенко підкреслював, що юридична відповідальність держави та її представників є необхідною умовою для забезпечення реального, а не декларативного, верховенства права, оскільки вона врівноважує публічну владу перед правом [26, с. 95]. На думку В.Ф. Сіренка, принцип підзвітності повинен мати багаторівневий характер, включаючи не лише відповідальність перед парламентом (політичну), але й відповідальність перед громадянським суспільством (морально-політичну) через механізми публічного обговорення та доступу до інформації [25, с. 18]. А В.О. Забігайло акцентував на тому, що без забезпечення прозорості (насамперед у сфері фінансів та прийняття рішень) і відкритості влади, принцип відповідальності залишається декларацією, оскільки громадяни не мають достатніх даних для здійснення ефективного контролю [27, с. 50].

Організація влади в правовій державі неможлива без принципу політичного плюралізму та демократії. Це означає, що влада має легітимне джерело – народ, який делегує її через вільні, чесні та періодичні вибори. Багатопартійність, свобода об'єднань та змагальність політичних сил є

організаційним механізмом, що забезпечує представництво різних інтересів у владі та є передумовою для ухвалення збалансованих рішень. В.Ф. Погорілко підкреслював, що демократична легітимність є фундаментальною передумовою правової організації влади, оскільки лише влада, сформована шляхом вільного волевиявлення, може мати моральне та юридичне право вимагати підкорення [23, с. 60]. У свою чергу, М.О. Орзіх зазначав, що політичний плюралізм забезпечує самокорекцію влади: конкуренція ідей та політичних програм між партіями виключає монополізацію істини, змушуючи владні інститути постійно оновлюватися та враховувати суспільні потреби [28, с. 145].

У сучасних умовах до системи організації влади додається принцип децентралізації та субсидіарності. Він передбачає передачу значної частини публічних повноважень і фінансових ресурсів на рівень місцевого самоврядування. Цей принцип є органічним продовженням ідеї правової держави, оскільки наближує процес прийняття рішень до безпосередніх потреб громадян, посилюючи легітимність влади на низовому рівні та створюючи додаткові механізми публічного контролю. В.Б. Авер'янов наголошував, що субсидіарність виступає як фундаментальний критерій раціональної організації публічної влади, вимагаючи, щоб рішення ухвалювалися на найнижчому можливому та найбільш ефективному рівні, а втручання центральних органів було лише винятком [21, с. 190]. З ним солідарний М.І. Корнієнко, який зазначав, що децентралізація є не просто адміністративно-територіальною реформою, а ключовою антибюрократичною стратегією, оскільки вона руйнує вертикаль надмірної централізації, що є одним із найбільших викликів для правової держави [29, с. 85]. Зазначимо, що організаційна модель, яка ґрунтується на субсидіарності, підвищує ефективність та наближення влади до народу, посилюючи локальний контроль та відповідальність.

Отже, наявна організаційна модель наближає владу до громадян, підвищує її ефективність у вирішенні локальних проблем та посилює громадський контроль, що є ключовим для побудови справжньої правової держави «знизу».

Зрештою, всі організаційні принципи підпорядковані кінцевій меті –

пріоритету прав і свобод людини. Цей принцип не лише обмежує владу, але й задає позитивний вектор її діяльності. Кожен орган влади, від парламенту до органів місцевого самоврядування, організується таким чином, щоб забезпечувати реалізацію, захист та відновлення порушених прав громадян, що є змістовним критерієм правового характеру держави. Правова держава передбачає не лише формальне закріплення правових норм у законодавстві, але й ефективний механізм їх практичного втілення. Це включає забезпечення незалежності судової системи, прозорість діяльності органів влади та наявність дієвих механізмів контролю за їхньою діяльністю. Водночас важливою складовою є виховання правової культури громадян, що сприяє усвідомленню ними своїх прав та обов'язків. Таким чином, дотримання принципу верховенства права стає основою для гармонійного функціонування суспільства, де права людини є не лише декларативними, а й реально захищеними та гарантованими.

Підсумовуючи, можемо сказати, що організація влади у правовій державі є складною, синергетичною системою, де принципи верховенства Конституції, розподілу влад, взаємного контролю, підзвітності та демократичної легітимності діють спільно. Лише їхнє цілісне та бездоганне функціонування забезпечує стабільність, правопорядок та досягнення ідеалу суспільства, де право є дійсно панівним, а свобода особи – захищеною.

Отже, проведені дослідження теоретико-правових основ організації і здійснення влади в правовій державі дозволяють сформулювати низку узагальнюючих висновків, що стосуються історичного розвитку, сутності та ключових принципів функціонування публічної влади. Концепція правової держави є результатом тривалої еволюції світової політико-правової думки, починаючи від античних ідей про панування закону (Аристотель) та середньовічних спроб обмеження монархії (Magna Carta), отримавши своє класичне теоретичне оформлення в епоху Просвітництва через доктрини природного права та розподілу влади (Локк, Монтеск'є), і остаточне термінологічне закріплення у німецькій класичній філософії (Кант, фон Моль). Сутність правової держави полягає у верховенстві права, яке вимагає, щоб

державна влада була не лише формально законною, але й змістовно правовою, тобто відповідала універсальним гуманістичним принципам справедливості та захисту людської гідності. При цьому правова держава є державою, метою існування якої є гарантування прав і свобод людини та громадянина, що вимагає від держави не лише утримуватися від втручання (негативний обов'язок), але й активно створювати умови для реалізації цих прав (позитивний обов'язок), а також нести юридичну відповідальність за їх порушення.

Організаційною основою влади є верховенство Конституції, яка є юридичним джерелом легітимності всіх державних органів. Це забезпечує ієрархію правових норм і встановлює чіткі межі для діяльності влади, що було підкреслено у працях В.М. Шаповала та Ю.М. Тодики.

Центральним організаційним запобіжником проти узурпації та свавілля є принцип розподілу державної влади, який передбачає інституційне та функціональне відокремлення законодавчої (як первинної та представницької), виконавчої (як вторинної та підзаконної) та судової (як незалежного гаранта права) гілок влади. Розподіл влади є динамічним і доповнюється системою стримувань і противаг, яка забезпечує їхню взаємну підзвітність та функціональний баланс, необхідний для ефективності державного механізму. При цьому організація влади обов'язково ґрунтується на принципах політичного плюралізму, демократії та підзвітності. Легітимність влади виникає з волі народу через вільні вибори, а її відповідальність забезпечується через прозорість та механізми політичного і юридичного контролю, важливість чого підкреслювали А.Й. Костенко та В.Ф. Сіренко. У сучасних умовах до системи організації влади додається принцип субсидіарності та децентралізації, який, передаючи повноваження на рівень місцевого самоврядування, підвищує ефективність управління, наближує владу до громадян та слугує потужною антибюрократичною стратегією (В.Б. Авер'янов, М.І. Корнієнко).

Таким чином, організація влади в правовій державі є не просто адміністративною схемою, а складним, цілісним конституційним механізмом, головне завдання якого – забезпечити панування права і надійний захист

індивідуальної свободи в умовах функціонально диференційованої, але політично єдиної державної влади. Основою такого механізму виступає принцип верховенства права, який передбачає, що всі суб'єкти правовідносин, включно з органами державної влади, зобов'язані діяти виключно в межах закону. Це означає, що кожен акт чи рішення державного органу повинні відповідати Конституції, а також міжнародним правовим стандартам, які визнаються частиною національної правової системи. Важливим елементом цього механізму є поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову, що забезпечує взаємний контроль і баланс між гілками влади. Зокрема, судова влада виступає гарантом захисту прав і свобод людини, забезпечуючи правосуддя у випадках зловживання владою або порушення закону іншими гілками влади. У свою чергу, законодавча влада формує нормативно-правову базу, яка регламентує функціонування держави і суспільства, тоді як виконавча влада реалізує ці норми на практиці. Таким чином, ефективність правової держави залежить від чіткого дотримання принципів законності, прозорості та підзвітності всіх органів влади перед суспільством.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ЗДІЙСНЕННЯ ВЛАДИ В ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

2.1. Розподіл влад як фундаментальний принцип правової держави

Принцип розподілу влади передбачає чітке розмежування функцій законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, що забезпечує їхню незалежність одна від одної та сприяє ефективному функціонуванню державного механізму. Законодавча влада відповідає за прийняття нормативно-правових актів, які визначають правові основи суспільного життя; виконавча влада реалізує ці акти на практиці, забезпечуючи виконання законів; судова влада здійснює правосуддя, контролюючи дотримання правових норм і захищаючи права та свободи громадян. Така структура дозволяє уникнути концентрації влади в одних руках, що є ключовим чинником у запобіганні авторитаризму та забезпеченні демократичних засад функціонування держави. Крім того, механізм стримувань і противаг, що реалізується через взаємодію та взаємоконтроль між гілками влади, сприяє прозорості та підзвітності державних органів. У контексті сучасного розвитку правової держави принцип розподілу влади є не лише теоретичною концепцією, а й практичним інструментом забезпечення верховенства права, що виступає фундаментом для побудови справедливого суспільства.

Історично цей принцип виник як політична доктрина, спрямована проти абсолютизму, а в сучасному конституціоналізмі він набув статусу фундаментального юридичного імперативу, що визначає архітектуру та динаміку взаємовідносин органів державної влади [30, с. 150]. Його сутність полягає у запобіганні концентрації публічної влади в одних руках (особи чи органу) шляхом її функціонального та інституційного розмежування на три незалежні, але взаємопов'язані гілки:

Рис. 2.1 Розподіл державної влади

– законодавча влада – ухвалює закони, що визначають правила поведінки та регулюють суспільні відносини.

– виконавча влада – забезпечує реалізацію законів, організовує управління державними справами.

– судова влада – здійснює правосуддя, контролює дотримання законності та захист прав людини.

Розподіл влади не означає їхньої повної ізоляції чи функціонального розмежування, оскільки ефективність державного механізму ґрунтується саме на взаємодії гілок влади в межах конституційних повноважень. Цей принцип є динамічним, а не статичним, і передбачає створення складної системи стримувань і противаг. Ця система дозволяє кожній гілці (законодавчій, виконавчій та судовій) обмежувати або контролювати дії інших гілок, запобігаючи концентрації влади в одних руках. Наприклад, парламент ухвалює закони, але виконавча влада має право вето (або право законодавчої ініціативи), а судова влада може визнати закон чи акт неконституційним. Така взаємодія гарантує стабільність, правопорядок і захист демократичних цінностей.

Ключова ідея полягає в тому, що гілки влади не є незалежними у значенні функціональної відокремленості, а скоріше взаємозалежними у значенні спільної

відповідальності за виконання функцій держави. У сфері правотворчості, наприклад, виконавча влада бере участь у законодавчому процесі, вносячи проєкти законів, а судова влада впливає на правозастосування через судові прецеденти та тлумачення норм. У сфері контролю виконавча влада підзвітна парламенту через механізми парламентського контролю, втім недовіри або запитів, тоді як судова влада контролює виконавчу владу через адміністративне судочинство. Ця динамічна рівновага змушує всі гілки діяти виключно в межах конституційного поля, що є суттю правової держави.

Розподіл влади, як фундаментальний принцип правової держави, є не лише механізмом стримувань і противаг, але й інструментом забезпечення стабільного функціонування державного апарату в умовах плюралізму інтересів. В основі цього принципу лежить ідея гармонійного співіснування різних гілок влади, кожна з яких виконує свої конституційно визначені функції, не втручаючись у компетенцію іншої. Законодавча влада формує правові рамки, виконавча реалізує політику в межах цих рамок, а судова забезпечує правосуддя та контроль за дотриманням законності. Така структура створює систему стримувань і противаг, яка запобігає концентрації влади в одних руках і сприяє захисту прав і свобод громадян. Водночас дієвість цього механізму залежить від чіткого дотримання принципів верховенства права, прозорості та підзвітності. Лише за умови взаємоповаги між гілками влади та їхньої спільної орієнтації на захист конституційного ладу можливе досягнення справедливого балансу між державними інтересами та правами людини. Таким чином, розподіл влади є не лише гарантією демократії, а й ключовою умовою для ефективного управління та забезпечення суспільної довіри до інститутів держави.

Ідейні основи принципу були закладені ще Джоном Локком, який обґрунтував необхідність відокремлення законодавчої та виконавчої влади. Проте класичного завершення доктрина набула у працях Шарля-Луї Монтеск'є в середині XVIII століття. У своєму трактаті «Про дух законів» він сформулював не лише тріаду влад, але й критично важливий аспект – систему стримувань і противаг (checks and balances). Мета полягає не стільки у відокремленні, скільки

у створенні такої динамічної рівноваги, за якої кожна гілка має достатні повноваження для контролю над іншими, забезпечуючи, щоб «влада зупиняла владу» [31, с. 305]. Ця рівновага є найважливішою гарантією проти виникнення деспотизму, оскільки унеможливлює ухвалення, виконання та остаточне затвердження неправових рішень однією інстанцією.

У цьому контексті розподіл влад передбачає чітке функціональне розмежування між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, що сприяє уникненню концентрації влади в руках однієї інституції та забезпечує баланс інтересів. Законодавча влада, наділена правом творити закони, виконує роль основного інструмента нормативного регулювання суспільних відносин. Виконавча влада, у свою чергу, реалізує ці закони на практиці, забезпечуючи їх виконання через адміністративні механізми. Судова влада виступає гарантом правосуддя, здійснюючи контроль за дотриманням законності та захистом прав і свобод громадян. Така система взаємодії передбачає не лише незалежність кожної з гілок влади, але й їхню взаємну відповідальність і підконтрольність, що є ключовою ознакою демократичного устрою. Таким чином, принцип розподілу влад є не лише теоретичною концепцією, а й практичним інструментом для забезпечення стабільності правової системи та функціонування держави в інтересах суспільства.

Законодавча влада (парламент) розглядається як первинна та представницька, оскільки саме вона формує загальні правила поведінки, обов'язкові для всіх суб'єктів права. Виконавча влада (уряд) є вторинною та підзаконною: її призначення полягає у реалізації волі законодавця через організацію публічного адміністрування та виконання прийнятих законів. Судова влада, незалежна від політичних впливів і стояча над конфліктами, виступає арбітром у спорах та гарантом Конституції, забезпечуючи узгодженість практики застосування права з його змістом і цінностями (див. [40, с. 88]). Така функціональна диференціація не лише обмежує владу й унеможливлює її концентрацію, а й підвищує професіоналізм та ефективність державного механізму, адже кожна гілка зосереджується на своїй специфічній місії та

відповідає за власний внесок у спільний конституційний порядок.

Як зазначає доктор юридичних наук, професор Наталія Пархоменко: «Чітке розмежування повноважень у сфері правотворення й забезпечення легітимності джерел права є ключовим чинником стабільності держави та запобігання узурпації влади» [32].

Цей авторитетний вислів підкреслює, що саме парламентарна легітимність і правовий контроль створюють баланс між гілками влади й утримують державу в рамках верховенства права.

Законодавча влада, представлена парламентом (Верховною Радою), виконує організаційну та легітимаційну функції. Як єдиний загальнонаціональний представницький орган, сформований через вільні й конкурентні вибори, парламент забезпечує політичну легітимацію всієї державної влади: саме через нього народна воля набуває нормативної форми й перетворюється на загальнообов'язкові норми.

Організаційна функція парламенту також передбачає участь у забезпеченні стабільності та легітимності державного управління. Парламент здійснює контроль за виконанням законів, приймає рішення щодо державного бюджету, затверджує ключові політичні програми та стратегії розвитку країни. У системі розподілу влади він виступає як гарант демократичних процедур, забезпечуючи прозорість і підзвітність виконавчої влади. Крім того, парламент виконує представницьку функцію, забезпечуючи участь громадян через обраних депутатів у процесі ухвалення рішень. Його роль у формуванні конституційного порядку є ключовою, оскільки саме через законодавчу діяльність парламент визначає основи правового регулювання суспільних відносин, створюючи механізми захисту прав і свобод громадян. У сучасних умовах особливого значення набуває здатність парламенту оперативно реагувати на виклики суспільного та міжнародного характеру, зберігаючи баланс інтересів різних соціальних груп та забезпечуючи верховенство права.

Змістовна функція парламенту полягає у нормотворчості: ухваленні законів, що встановлюють загальні правила поведінки та є джерелом права. У

правовій державі це означає обов'язок забезпечувати конституційну сумісність і правовість нормотворчого процесу – від дотримання процедур до матеріальної відповідності правам і свободам людини. Поряд із нормотворчістю парламент здійснює політичний нагляд за виконанням законів і бюджетною політикою, використовуючи інструменти запитів, слухань, тимчасових комісій, затвердження та контролю за виконанням державного бюджету. Такий нагляд прямо обмежує можливі зловживання виконавчої влади і закріплює провідну роль представницького органу в системі контролю.

Виконавча влада, очолювана урядом, виконує організаційну функцію, що полягає у створенні та управлінні розгалуженою системою органів публічного адміністрування – міністерств, служб, агентств, які здатні оперативно реалізовувати державну політику в різних сферах. Еволюція виконавчої влади від «виконавця» рішень парламенту до сучасного «регулятора» пов'язана з потребою оперативності та спеціалізації: для конкретизації законів застосовуються підзаконні акти й механізми делегованого законодавства. Водночас така практика породжує ризики бюрократизації та розширення дискреції, тому в правовій державі вона має бути суворо обмежена рамками закону, прозорими процедурами та ефективним парламентським і судовим контролем.

Змістовна функція виконавчої влади – публічне адміністрування: забезпечення соціально-економічного розвитку, впровадження державних програм, проведення фіскальної політики, організація зовнішніх відносин і належне надання публічних послуг. У правовій і соціальній державі уряд несе особливу відповідальність за гарантування соціальних стандартів – у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення й пенсійної системи. Саме через виконавчу гілку громадяни найчастіше і безпосередньо взаємодіють із державою, що вимагає максимальних стандартів прозорості, підзвітності та неухильного дотримання прав людини в адміністративних процедурах.

Як слушно зазначає український дослідник В. Авер'янов, «виконавча влада є не лише механізмом реалізації законів, а й ключовим інструментом державного

управління, що формує реальні умови для функціонування правової держави» [21]. Ця думка підкреслює, що роль уряду виходить за межі технічного виконання рішень парламенту, адже він забезпечує стабільність і розвиток суспільства через управлінські рішення.

Професор О. Скрипнюк додає: «Сучасна виконавча влада повинна діяти в умовах жорсткої правової регламентації, адже будь-яке розширення її дискреційних повноважень без належного контролю створює загрозу для демократичного ладу» [33, с. 17]. Ця позиція акцентує на необхідності ефективних механізмів стримувань і противаг, що запобігають узурпації влади та гарантують верховенство права.

Судова влада має організаційну функцію, спрямовану передусім на забезпечення абсолютної незалежності та неупередженості судів. Це гарантується принципами незмінюваності суддів, належного фінансування, інституційного самоврядування, процесуальних гарантій та чіткого відокремлення від політичного впливу. Незалежність судової влади є критично важливою, адже саме вона дозволяє судам бути неупередженим арбітром у спорах між приватними особами, а також – що має вирішальне значення для правової держави – в конфліктах між особою та державою в площині адміністративної юстиції. Змістовна функція судової влади не зводиться до вирішення кримінальних, цивільних та адміністративних справ; ключовим елементом є конституційна юстиція. Конституційний Суд, здійснюючи перевірку конституційності законів та інших актів, захищає верховенство Конституції і, відповідно, верховенство права. Скасовуючи норми, що суперечать основним правам і свободам, він забезпечує найвищий рівень контролю над законодавчою й виконавчою владою, підтверджуючи пріоритет права над владними рішеннями.

З цього приводу професор О. Скрипнюк зазначає: «незалежність судової влади є не лише гарантією справедливого правосуддя, а й ключовим чинником стабільності конституційного ладу, адже без неї принцип верховенства права перетворюється на декларацію» [33]. Ця думка підкреслює, що судова влада

виконує системоутворюючу роль у механізмі стримувань і противаг.

Водночас В. Шаповал наголошує: «Конституційний контроль – це не просто технічна перевірка актів, а механізм захисту прав людини від свавілля держави, що робить судову владу останнім бар'єром на шляху до узурпації» [34, с. 102]. Ця позиція акцентує на тому, що судова влада є гарантом не лише формальної законності, а й реальної правової державності, забезпечуючи баланс між владою та правами особи.

Отже, можемо констатувати, що розподіл влад у правовій державі – це цілісна система взаємопов'язаних функцій і інституційних гарантій, яка водночас обмежує владу й підвищує її якість. Представницька законодавча влада легітимує та формує правові норми; виконавча влада професійно й підзаконно адмініструє публічні справи, дотримуючись прав людини; судова влада забезпечує справедливість і конституційність, утримуючи державний механізм у межах права. У своїй взаємодії ці гілки підтримують баланс стримувань і противаг, роблячи верховенство права практично дієвим і захищаючи свободу особи від будь-яких форм узурпації влади (пор. [35, с. 115]).

Важливо, що принцип розподілу влад у сучасній конституційній практиці не означає їхньої абсолютної ізоляції чи повного розмежування. Навпаки, він передбачає їхню тісну взаємодію та співпрацю, але виключно в рамках, встановлених Конституцією. Така взаємодія реалізується через систему стримувань і противаг, яка запобігає узурпації влади та забезпечує баланс між гілками. Наприклад, парламент може оголосити вотум недовіри уряду, що є формою політичного контролю над виконавчою владою; президент має право вето на закони, ухвалені парламентом, що дозволяє запобігти прийняттю актів, які суперечать Конституції або державним інтересам; Конституційний Суд може визнати неконституційними закони чи укази, скасовуючи їхню дію та підтверджуючи верховенство права.

У національній практиці приклади такої взаємодії є численними. Зокрема, Верховна Рада у 2020 році висловила недовіру уряду Олексія Гончарука, що призвело до його відставки – це демонструє реальний механізм парламентського

контролю. Інший приклад – застосування Президентом права вето до Закону «Про державну службу» у 2015 році, що змусило парламент доопрацювати положення, які не відповідали принципам реформування державного управління. Ще один показовий випадок – рішення Конституційного Суду України від 2020 року, яким було визнано неконституційними окремі положення антикорупційного законодавства, що викликало широкий суспільний резонанс і підтвердило значення судового контролю над законодавцем та урядом. Подібні приклади демонструють, що розподіл влад – це не статична конструкція, а динамічна система взаємодії, де кожна гілка має інструменти впливу, але діє в межах правових норм.

Саме принцип розподілу влад є основоположним елементом правової держави, адже він забезпечує баланс між різними гілками влади, запобігаючи концентрації повноважень в одних руках. Цей механізм гарантує, що законодавча влада створює закони з урахуванням суспільних інтересів, виконавча влада реалізує їх у межах визначених компетенцій, а судова влада здійснює контроль за дотриманням правових норм. Взаємний контроль і стримування владних органів є ключовими для забезпечення верховенства права, оскільки вони виключають можливість свавілля або зловживань з боку будь-якої з гілок влади. Крім того, такий підхід сприяє прозорості та підзвітності державних інституцій перед суспільством. У цьому контексті важливо наголосити, що розподіл влад не лише формує основу для ефективного функціонування державного механізму, але й виступає гарантією захисту прав і свобод громадян. Лише за умови чіткого дотримання цього принципу можна досягти справжньої правової безпеки та політичної стабільності.

2.2. Взаємодія органів державної влади: баланс і контроль між гілками влади

Визначивши у попередньому розділі сутність та теоретичні засади правової держави, необхідно перейти до аналізу організаційних механізмів, які забезпечують її практичне функціонування. Серед усіх конституційних принципів, що структурують державний механізм, розподіл державної влади є головною організаційною засадою, слугуючи безпосереднім інструментом втілення ідеї верховенства права та захисту індивідуальної свободи. Історично сформований як політична доктрина, спрямована проти абсолютизму, у сучасному конституціоналізмі він набув статусу фундаментального юридичного імперативу, що визначає архітектуру і динаміку взаємовідносин державних інститутів [36, с. 150]. Сутність цього принципу полягає у запобіганні концентрації публічної влади в одних руках (особи чи органу) шляхом її функціонального та інституційного розмежування на три незалежні, але взаємопов'язані гілки: законодавчу, виконавчу та судову.

Ідейні основи принципу були закладені ще Джоном Локком, який обґрунтував необхідність відокремлення законодавчої та виконавчої влади. Проте класичного завершення доктрина набула у працях Шарля-Луї Монтеск'є в середині XVIII століття. У своєму трактаті «Про дух законів» він сформулював не лише тріаду влад, але й критично важливий аспект – систему стримувань і противаг. Мета полягає не стільки у відокремленні, скільки у створенні такої динамічної рівноваги, за якої кожна гілка має достатні повноваження для контролю над іншими, забезпечуючи, щоб «влада зупиняла владу» [9, с. 321]. Ця рівновага є найважливішою гарантією проти виникнення деспотизму, оскільки унеможливорює ухвалення, виконання та остаточне затвердження неправових рішень однією інстанцією.

Принцип взаємодії між гілками влади передбачає не лише координацію їхніх дій, але й створення механізмів, які дозволяють уникнути конфліктів інтересів та забезпечують ефективну реалізацію державної політики. Кожна

гілка влади, зберігаючи свою функціональну автономію, водночас повинна бути інтегрованою у загальну систему управління державою. Така взаємодія досягається через юридично закріплені процедури, наприклад, інститут стримувань і противаг, який дозволяє одній гілці влади контролювати дії іншої, запобігаючи зловживанням владними повноваженнями. Наприклад, законодавча влада ухвалює закони, але виконавча влада реалізує їх, а судова контролює відповідність цих дій Конституції. Водночас важливо, щоб взаємодія не призводила до надмірного втручання однієї гілки у сферу компетенції іншої, адже це може порушити принцип незалежності гілок влади. Таким чином, взаємодія між гілками влади є ключовим елементом забезпечення стабільності правової держави та дотримання верховенства права.

Сучасна конституційна теорія відкидає ідею жорсткого поділу влад, підкреслюючи, що метою є досягнення єдності держави та її ефективності через диференціацію функцій [13, с. 19]. На необхідності розуміння розподілу влади як динамічної системи наголошував В.Ф. Погорілко, який зазначав, що конституційна практика вимагає не просто розмежування, а створення «співробітництва влад» (cooperation of powers) для забезпечення ефективного управління [24, с. 98]. У свою чергу, В.М. Кампо стверджував, що саме через механізми взаємодії та контролю реалізується концепція конституційного стримування, яка не дозволяє жодній гілці перетворити своє домінування на узурпацію [37, с. 165]. Крім того, О.Ф. Фрицький підкреслював, що динамічна взаємодія є ключем до політичної стабільності, оскільки вона дозволяє системі швидко реагувати на суспільні виклики через інструменти взаємного узгодження та відповідальності, не порушуючи при цьому правові межі [13, с. 70].

Взаємодія органів державної влади є ключовим елементом забезпечення стабільності правової системи та ефективного функціонування державного механізму. Принцип розподілу влади, закріплений у багатьох демократичних конституціях, передбачає не лише чітке розмежування повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, але й наявність механізмів співпраці та взаємного контролю між ними. Така система взаємодії спрямована

на уникнення концентрації влади в одних руках, що є важливим запобіжником від авторитаризму та зловживань. Зокрема, законодавчий орган має забезпечувати правову основу для діяльності виконавчої влади, яка в свою чергу реалізує прийняті закони, тоді як судова влада здійснює контроль за дотриманням законності. У цьому контексті важливу роль відіграє принцип верховенства права, який виступає фундаментом для гармонізації відносин між гілками влади та гарантує дотримання прав і свобод громадян. Таким чином, ефективна взаємодія органів державної влади є не лише інструментом забезпечення балансу між ними, але й умовою побудови демократичної, правової держави.

Центральним механізмом взаємодії, що утримує три гілки влади у стані динамічної рівноваги, є система стримувань і противаг. Ця система надає кожній гілці влади повноваження, які дозволяють обмежити або контролювати дії інших гілок. Це не лише захищає від тиранії, але й змушує органи влади до консенсусу та координації під час прийняття ключових рішень [38, с. 709]. Фактично, цей механізм забезпечує, щоб конституційне верховенство не перетворилося на монополію однієї гілки.

Найпотужнішим інструментом стримування є конституційна юстиція, яка ілюструє контроль Суду над Законодавчою та Виконавчою гілками.

Судова влада, зокрема Конституційний Суд, має повноваження визнавати неконституційними закони, ухвалені парламентом, або нормативні акти, видані урядом, якщо вони суперечать Основному Закону чи порушують фундаментальні права громадян. Цей механізм демонструє, що законність ухвалення акта недостатня – він має бути ще й правовим за своїм змістом.

Іншим важливим прикладом є механізм затвердження вищих посадових осіб (Законодавча → Виконавча/Судова). Для запобігання перетворенню виконавчої та судової влади на особистий інструмент Президента чи Прем'єра, конституційне право передбачає обов'язкове затвердження (або погодження) парламентом ключових призначень. Це може стосуватися призначення Голови уряду, Голови Національного банку, Генерального прокурора або надання згоди

на призначення суддів Конституційного Суду. Це забезпечує політичну відповідальність призначуваних осіб перед представницьким органом. Нарешті, з метою контролю за вищою виконавчою владою (Президентом) за вчинення державної зради чи іншого тяжкого злочину, парламент наділений повноваженням ініціювати процедуру імпічменту.

Хоча ця процедура є складною і використовується рідко, вона є найвищою формою юридичного стримування глави держави від зловживання владою, підтверджуючи, що жодна посадова особа не може бути вищою за закон.

Механізми стримувань і противаг у правовій державі є ключовим елементом забезпечення балансу між різними гілками влади, запобігання узурпації влади та захисту прав і свобод громадян. За суб'єктом контролю такі механізми можуть бути реалізовані через діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади, а також через участь громадянського суспільства, засобів масової інформації та незалежних інституцій, таких як омбудсмен чи антикорупційні органи. За об'єктом контролю вони спрямовані на перевірку законності, доцільності та ефективності дій державних органів і посадових осіб. Наприклад, парламентський контроль за діяльністю виконавчої влади, судовий контроль за конституційністю нормативно-правових актів або громадський контроль за прозорістю бюджетних витрат. Важливим є те, що ці механізми мають функціонувати в умовах взаємоповаги та незалежності гілок влади, щоб уникнути конфліктів інтересів і забезпечити стабільність правової системи. Таким чином, стримування і противаги є невід'ємною складовою принципу верховенства права, який лежить в основі демократичного устрою.

Ця класифікація (додаток 2) ілюструє, що конституційний принцип розподілу влади функціонує через цілеспрямовану взаємозалежність гілок, де кожний контрольний інструмент слугує гарантією проти узурпації та сприяє конституційному узгодженню.

Взаємодія органів влади в правовій державі відбувається у кількох ключових формах, насамперед між законодавчою та виконавчою гілками. Ця взаємодія є найбільш інтенсивною і залежить від форми правління. Вона

виявляється у легітимації уряду, коли парламент бере участь у формуванні виконавчої влади (наприклад, затвердження Прем'єр-міністра), а також у постійній контрольно-звітній діяльності, де парламент здійснює політичний нагляд за урядом через запити, слухання та затвердження фінансових планів держави [39, с. 115].

Ключовим аспектом взаємодії в рамках системи стримувань і противаг є зв'язок між законодавчою та судовою владами. Ця взаємодія має діалектичний характер, поєднуючи залежність і контроль. З одного боку, законодавча влада (парламент) виконує організаційну функцію щодо судової системи: вона формує правове поле для її діяльності, визначаючи судоустрій, статус суддів, процедури добору та гарантії їхньої незалежності. Ухвалюючи закони про судочинство, парламент забезпечує інституційну базу для функціонування правосуддя. Однак, незважаючи на цю залежність у сфері організації, парламент не має права втручатися у процес здійснення правосуддя, що є фундаментальною гарантією незалежності суддів і недоторканності їхніх рішень.

З іншого боку, судова влада, зокрема через інститут Конституційної юстиції (Конституційний Суд), здійснює контроль за нормотворчістю законодавчої гілки. Цей конституційний контроль є найвищою формою стримування законодавця правом [17, с. 188], оскільки він дозволяє скасувати або визнати неконституційними акти, ухвалені політичною більшістю, які суперечать Основному Закону чи порушують фундаментальні права і свободи людини. П.Ф. Мартиненко наголошував, що у правовій державі Конституційний Суд фактично стає «негативним законодавцем», оскільки його рішення про неконституційність акта має наслідки, рівні за силою до акта законодавчої влади, але спрямовані на захист конституційного порядку [40, с. 195]. Таким чином, судова влада виконує функцію «охоронця» Конституції, гарантуючи, що позитивне право, створене парламентом, відповідає змістовному верховенству права.

Отже, зв'язок між цими гілками забезпечує двоступеневу легітимацію правового акта. Спершу акт набуває політичної легітимності через ухвалення

його демократично обраним парламентом, а згодом – юридичної легітимності через його відповідність Конституції, що перевіряється судовою владою. Це постійне взаємне коригування між політичною волею (законодавець) та правовими імперативами (суд) утворює ключовий баланс у правовій державі. В.Б. Авер'янов підкреслював, що саме незалежність Конституційного Суду та його можливість коригувати законодавчу діяльність є критичною умовою для недопущення перетворення конституційної демократії на диктатуру парламентської більшості [22, с. 140]. Наявність потужного та незалежного Конституційного Суду є прямим індикатором зрілості демократії.

Важливу роль у системі стримувань і противаг відіграє взаємодія між виконавчою та судовою владами. Цей зв'язок є асиметричним і суттєво різниться від взаємодії між політичними гілками. Ключовим моментом є те, що виконавча влада зобов'язана забезпечити виконання судових рішень (зокрема через органи державної виконавчої служби), підтверджуючи тим самим їхню обов'язковість у правовому полі. Це є аксіомою правової держави: рішення суду, як акти правосуддя, мають вищий пріоритет над адміністративною волею. Якщо судова влада вирішує, а виконавча відмовляється впроваджувати рішення, весь принцип верховенства права та механізм захисту прав людини руйнується, перетворюючи судові акти на декларації.

Водночас, судова влада виступає інструментом контролю над виконавчою гілкою. Це здійснюється передусім через механізми адміністративної юстиції, яка забезпечує ефективний судовий контроль за законністю та правомірністю дій і рішень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. В.Б. Авер'янов наголошував, що адміністративна юстиція є критичним елементом правової держави, оскільки вона надає громадянам можливість оскаржити владні дії, тим самим ефективно запобігаючи бюрократичному свавілля і захищаючи права громадян у сфері публічного управління [22, с. 146]. Таким чином, виконавча влада, яка є найбільш розгалуженою і має безпосередній контакт із населенням, піддається постійному зовнішньому юридичному аудиту.

Ця контролююча функція суду має превентивний характер. Усвідомлення

органами виконавчої влади того факту, що їхні рішення можуть бути оскаржені та скасовані незалежним судом, стимулює їх діяти виключно в межах, визначених законом. М.П. Орзіх зазначав, що незалежний судовий контроль забезпечує «правову дисципліну» виконавчих структур, мінімізуючи корупційні ризики та зловживання дискреційними повноваженнями, оскільки кінцеве слово щодо законності завжди залишається за судом [29, с. 185]. Це перетворює судовий контроль на потужний інструмент забезпечення підзвітності влади суспільству.

Отже, взаємодія між виконавчою та судовою владами є втіленням принципу взаємної відповідальності. Виконавча влада відповідальна перед судом за дотримання закону у процесі адміністрування, а судова влада відповідальна за неупереджений розгляд скарг і забезпечення практичної реалізації верховенства права. Цей баланс гарантує, що найбільший і найпотужніший державний апарат (виконавча влада) завжди залишається підпорядкованим закону, а не політичній доцільності чи волі окремих чиновників, що є невід’ємною ознакою правової держави.

Ключовим результатом функціональної взаємодії є досягнення балансу влади – стану, коли жодна з гілок не може домінувати чи узурпувати повноваження інших. На думку В.Т. Білоуса, ефективний баланс влади є визначальним критерієм політичної стабільності та конституційного порядку [41, с. 110]. Будь-яке порушення цього балансу (наприклад, «виконавчий перекис», коли уряд отримує надмірну силу, або політизація судової влади) веде до деформації правової держави та загрожує правам і свободам громадян. Саме у цій системі взаємного контролю і полягає фундаментальність принципу для правової держави. Розподіл влад перетворює верховенство права з декларації на дієвий організаційний механізм, гарантуючи, що жоден закон не буде ухвалено без обговорення, жодне рішення не буде виконано без правової основи, і жодне порушення не залишиться без судової оцінки.

Досягнення такого балансу вимагає не лише формального конституційного закріплення повноважень, але й політичної культури та інституційної зрілості.

Коли одна з гілок, користуючись політичною кон'юнктурою (наприклад, наявністю монобільшості у парламенті чи високою популярністю глави виконавчої влади), починає систематично ігнорувати або обходити механізми стримувань, баланс порушується, і правова держава починає набувати рис «демократії з обмеженою відповідальністю». Це веде до того, що функції, наприклад, законодавця, можуть бути фактично перехоплені виконавчими органами через механізм делегованого законодавства, що підриває представницький характер влади.

Саме тому необхідною умовою підтримки динамічної рівноваги є незалежність судової влади, яка є фінальною інстанцією у вирішенні спорів між гілками. Навіть у випадках, коли політичний контроль (парламентський) ослаблений, саме суд, користуючись правом конституційного контролю, може відновити порушений баланс. О.О. Мірошніченко наголошував, що ідеал балансу вимагає функціонального паритету в реалізації повноважень, де кожна гілка, залишаючись у своїх межах, повинна мати достатню силу, щоб протистояти потенційним зазіханням з боку інших [42, с. 105]. Отже, справжній баланс влади – це не застигла формула, а постійний процес конституційного протиборства, що має на меті захист основоположних прав.

Підсумовуючи зазначимо, що взаємодія органів державної влади, організована за принципом стримувань і противаг, є життєво необхідною умовою для реалізації конституційного ідеалу. Цей механізм перетворює абстрактне верховенство права на конкретний функціональний інструмент, гарантуючи, що влада діє в межах закону, підзвітно суспільству і з повагою до прав особистості. Збереження цього балансу, незважаючи на політичні виклики та тенденцію до концентрації влади, є головним завданням конституційного розвитку будь-якої правової держави.

Відтак, проведений аналіз механізмів здійснення влади в правовій державі, що охоплює принципи розподілу та взаємодії влад, дозволяє дійти висновку, що розподіл державної влади є не просто технічним інструментом організації державного апарату, а фундаментальною конституційною гарантією політичної

свободи та запобігання деспотизму. Він забезпечує інституційне та функціональне розмежування єдиної публічної влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. У контексті правової держави цей принцип набуває змістовного характеру, де законодавча влада є первинною (нормотворчою та представницькою), виконавча – вторинною (адміністративною та підзаконною), а судова – незалежним арбітром та гарантом верховенства Конституції.

При цьому, якщо розподіл є статичною моделлю, то взаємодія є її динамічною сутністю. Сучасний конституціоналізм відкидає абсолютну ізоляцію влад, визнаючи необхідність їхньої співпраці, що регулюється системою стримувань і противаг. Ця система надає гілкам влади інструменти взаємного контролю (вето, вотум недовіри, конституційний контроль), змушуючи їх діяти узгоджено та в межах консенсусу. Внаслідок цього, верховенство права перетворюється з декларації на дієвий організаційний механізм, що є критично важливим для політичної стабільності.

Найвищою формою стримування є судовий контроль (зокрема, конституційна юстиція) над актами законодавчої та виконавчої влади. Судова влада, будучи незалежною, виконує функцію охоронця Конституції, забезпечуючи змістовну правовість актів, а не лише їхню формальну законність. Як зазначав В.Б. Авер'янов, незалежність Конституційного Суду та його можливість коригувати законодавчу діяльність є критичною умовою для недопущення перетворення демократії на диктатуру парламентської більшості.

Ефективність правової держави значною мірою залежить також від функціональної взаємодії виконавчої та судової влад. За допомогою механізмів адміністративної юстиції судова влада забезпечує постійний контроль за законністю дій органів публічного адміністрування, що є найдієвішим інструментом запобігання бюрократичному свавіллю і забезпечення підзвітності влади перед громадянином.

Зрештою, баланс влади є не просто ідеалом, а визначальним критерієм політичної стабільності та конституційного порядку. Будь-який «виконавчий перекис» або політизація судової гілки веде до деформації правового режиму та

загрожує правам і свободам громадян. Узагальнюючи, механізми здійснення влади в правовій державі являють собою складну, динамічну систему, де розподіл влад слугує структурною передумовою, а система стримувань і противаг – функціональним інструментом реалізації верховенства права. Ці механізми гарантують, що публічна влада завжди залишається обмеженою правом, підзвітною суспільству і спрямованою на захист індивідуальної свободи.

РОЗДІЛ 3

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Проблеми реалізації принципів правової держави в умовах глобалізації та цифровізації

Сучасний етап розвитку світового співтовариства характеризується двома потужними та взаємопов'язаними процесами – глобалізацією та цифровізацією, які, незважаючи на очевидні переваги, породжують низку безпрецедентних викликів для класичних принципів організації та здійснення влади в правовій державі. Ці виклики стосуються як суверенітету та верховенства національного права, так і механізмів захисту прав людини та забезпечення підзвітності влади в новому цифровому просторі.

Глобалізація, що проявляється у посиленні економічних, політичних та культурних взаємозв'язків, істотно розмиває традиційні межі державного суверенітету, який є основою національної правової держави. Зростання ролі міжнародного права, наднаціональних економічних об'єднань (як-от ЄС) та потужних транснаціональних корпорацій (ТНК) призводить до обмеження законодавчого суверенітету національних парламентів. Частина нормотворчих повноважень де-факто переходить до міжнародних інституцій або зумовлюється необхідністю виконання міжнародних договорів, що впливає на верховенство національної Конституції [43, с. 45]. Це створює глибинну напругу між принципом національної легітимності (влада від народу) та потребою у глобальній ефективності (влада від міжнародних регуляторів).

Ця напруга особливо гостро проявляється у сфері економічного регулювання та фінансової політики, що створює системний ризик ерозії суверенітету та посилює виклики, які стоять перед правовою державою [44, с. 118].

Численні двосторонні та багатосторонні міжнародні угоди, як-от членство

у Світовій організації торгівлі (СОТ) чи участь у зонах вільної торгівлі (ЗВТ), вимагають від держав добровільної уніфікації законодавства та гармонізації регуляторних стандартів, що фактично обмежує суверенітет національного парламенту і уряду. Членство в СОТ, наприклад, зобов'язує державу дотримуватися принципів недискримінації та прозорості, що прямо обмежує можливість національного парламенту самостійно встановлювати високі торговельні бар'єри чи квоти для захисту внутрішнього виробника, якщо це не виправдано чіткими винятками [45, с. 103]. Це призводить до того, що внутрішній закон, який ухвалюється демократично обраним представницьким органом, має бути зовнішньо верифікований на відповідність міжнародним торговельним нормам. Угоди про зони вільної торгівлі та асоціацію (як-от Угода про асоціацію України з ЄС) йдуть далі, вимагаючи глибокої регуляторної конвергенції (адаптації) національного законодавства, що охоплює технічні регламенти, стандарти безпеки та, що критично важливо, правила конкуренції та державної допомоги. Це означає, що національний законодавець мусить ухвалювати закони, які прямо диктуються міжнародними зобов'язаннями, підпорядковуючи свій законодавчий процес зовнішньому імперативу [46, с. 72]. Навіть більший тиск чинять міжнародні фінансові інституції (МВФ, Світовий банк), чия фінансова допомога часто обумовлюється підписанням Меморандумів, які є фактичними директивами для фіскальної та монетарної політики (наприклад, вимоги щодо скорочення бюджетного дефіциту, зміни пенсійної системи або підвищення тарифів) [44, с. 127]. Ці вимоги є прямим втручанням у сферу, яка традиційно вважалася виключною прерогативою національної виконавчої та законодавчої влади, обмежуючи їхню здатність самостійно визначати соціально-економічні пріоритети.

Більше того, коли Транснаціональні корпорації (ТНК) можуть вільно переміщувати капітал та виробництво, національна держава втрачає частину свого фінансового суверенітету. Держави змушені вступати у «гонку на дно», знижуючи корпоративні податки та надаючи податкові пільги для залучення інвесторів, що обмежує можливість національного парламенту самостійно

встановлювати справедливий та ефективний податковий тягар [36, с. 110]. Крім того, наявність у міжнародних угодах механізмів врегулювання суперечок між інвестором і державою (ISDS) дозволяє ТНК подавати в арбітраж позов проти держави, якщо її національний закон чи рішення завдає шкоди їхнім очікуваним прибуткам. Таким чином, політична воля, виражена через національний закон, підпорядковується економічній логіці глобального ринку і може бути штрафована зовнішнім арбітражним трибуналом, що знаменує відхід від класичного розуміння суверенітету [44, с. 159].

Крім того, проблеми, породжені глобалізацією – транскордонна злочинність, тероризм, кліматичні зміни та міграційні кризи – часто вимагають ухвалення рішень на наднаціональному або багатосторонньому рівні. Ці рішення, хоча і є необхідними для вирішення глобальних загроз, не можуть бути ефективно проконтрольовані національними механізмами стримувань і противаг. Це ставить під сумнів принцип підзвітності влади: громадянин не може покласти відповідальність на свій національний парламент чи уряд за рішення, ухвалені в Брюсселі, Нью-Йорку чи на міжнародних самітах. Отже, демократичний контроль слабшає саме там, де концентрація влади зростає.

Для збереження сутності правової держави в умовах глобалізації, необхідна конституційна адаптація. Багато науковців і практиків виступають за переосмислення суверенітету як «функціонального» суверенітету, який передбачає не відмову від нього, а контрольоване делегування повноважень, зберігаючи за собою право на конституційний контроль (через національні конституційні суди) за імплементацією міжнародних норм. Таким чином, правова держава повинна знайти баланс між обов'язком захищати права своїх громадян і необхідністю брати участь у вирішенні глобальних проблем, забезпечуючи, щоб зовнішні норми не порушували її основних конституційних засад.

Отже, для забезпечення сталого розвитку правової держави в умовах глобалізації необхідно враховувати взаємодію національного та міжнародного правопорядків. Конституційна адаптація стає ключовим механізмом для

гармонізації внутрішніх правових норм із міжнародними зобов'язаннями, що виникають у процесі інтеграції до глобальної правової системи. Це передбачає не лише формальне закріплення міжнародних норм у національному законодавстві, але й забезпечення їхньої відповідності основоположним принципам конституційного ладу. Важливим аспектом є посилення ролі конституційного контролю, який має виступати гарантом того, що імплементація міжнародного права не порушує базових прав і свобод громадян, а також не суперечить фундаментальним цінностям держави. У цьому контексті концепція «функціонального» суверенітету набуває особливого значення, оскільки вона дозволяє державам залишатися активними суб'єктами міжнародних відносин, зберігаючи при цьому контроль над основними аспектами своєї внутрішньої політики. Таким чином, правова держава в умовах глобалізації повинна бути гнучкою, але водночас принциповою, забезпечуючи баланс між міжнародною співпрацею та захистом своїх конституційних засад.

Крім того, проблеми, породжені глобалізацією – міграційні кризи, екологічні загрози, пандемії та транскордонна злочинність – часто є занадто комплексними для вирішення на рівні однієї національної держави. Це об'єктивно вимагає ухвалення рішень на наднаціональному рівні (через структури ООН, ВООЗ, Інтерпол або регіональні об'єднання), які, хоча й є необхідними для забезпечення колективної безпеки та стабільності, не можуть бути ефективно проконтрольовані національними механізмами стримувань і противаг. А.Г. Слюсаренко підкреслює, що ця ситуація створює «дефіцит демократії» на міжнародному рівні, оскільки глобальні рішення, що безпосередньо впливають на права громадян, часто ухвалюються за зачиненими дверима технократичними елітами [10, с. 82].

Ця ситуація ставить під сумнів ключовий принцип правової держави – принцип підзвітності влади. Політичні та економічні рішення, що мають доленосний вплив на добробут і права громадян (наприклад, рішення про санкції, про кліматичні зобов'язання чи про умови фінансової допомоги), можуть бути ухвалені органами, які не були обрані безпосередньо цим народом і не несуть

перед ним прямої політичної відповідальності. У цьому контексті втрачається прозорість процесу прийняття рішень, що ускладнює демократичний контроль і створює ґрунт для популізму та євроскептицизму. В.М. Шаповал зазначає, що основним завданням конституціоналізму у цьому контексті стає пошук способів «конституціоналізації міжнародного права», тобто підпорядкування наднаціональних процесів національним конституційним цінностям і процедурам [14, с. 199].

Саме тому сучасна доктрина правової держави шукає шляхи конституційної адаптації. О. В. Зайчук наголошує, що в умовах глобалізації правовій державі необхідно знайти новий формат суверенітету – «функціональний» [44, с. 115]. Цей підхід передбачає не відмову від суверенітету, а його контрольоване делегування: держава делегує частину повноважень міжнародним структурам, але зберігає за собою право на конституційний контроль (зокрема, через національні конституційні суди) за тим, як ці норми імплементуються і чи не порушують вони фундаментальні національні конституційні засади. З цим погоджується Л.К. Воронова, стверджуючи, що лише активний конституційний нагляд за імплементациєю міжнародних норм дозволить запобігти ерозії національних правових гарантій і зберегти правову державу [47, с. 78]. Такий механізм є єдиним способом забезпечити, щоб ефективність глобального управління не відбувалася за рахунок втрати демократичної легітимності та правової безпеки всередині держави.

Широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та цифровізація державного управління створюють нові, специфічні загрози для реалізації принципів правової держави. Найгострішою проблемою є забезпечення приватності та захисту персональних даних. Збір, обробка та використання масивів даних (Big Data) державними та приватними суб'єктами може призвести до тотального нагляду (surveillance), що прямо суперечить ідеї свободи, обмеженої лише законом [48, с. 57]. У правовій державі свобода особистості є презумпцією, а її обмеження – винятком, встановленим законом і

судовим рішенням. У цифровому ж середовищі превентивний збір та аналіз інформації про поведінку громадян без їхньої свідомої згоди та достатніх правових підстав підриває цю презумпцію, створюючи атмосферу постійного державного контролю та впливаючи на свободу вираження поглядів.

Іншою критичною загрозою є проблема алгоритмічної упередженості та прозорості рішень. Зростання ролі штучного інтелекту (ШІ) та складних алгоритмів у прийнятті адміністративних рішень (наприклад, оцінка соціальних ризиків, розподіл допомоги, прогнозування злочинності) ускладнює реалізацію принципу підзвітності та правової визначеності. Оскільки внутрішня логіка роботи деяких алгоритмів є «чорним ящиком» (*algorithmic opacity*), громадянину стає майже неможливо зрозуміти, чому було ухвалено те чи інше рішення щодо нього, і ефективно оскаржити його в суді. Це прямо порушує право на справедливий судовий захист, оскільки суд не може перевірити законність і обґрунтованість адміністративного акта, якщо його створив невідомий чиновнику алгоритм. Це вимагає від правової держави розробки нових правових механізмів, які б регулювали діяльність ШІ.

Для збереження своєї сутності в умовах цифровізації, правова держава повинна вирішити завдання конституційного контролю над технологіями. Це вимагає створення нових інструментів парламентського та судового контролю за ІТ-системами виконавчої влади, а також законодавчого закріплення права на пояснення (*right to explanation*) щодо алгоритмічних рішень. Необхідно забезпечити технологічну прозорість (аудит алгоритмів) та встановити чіткі межі для використання біометричних даних та систем масового спостереження. У кінцевому підсумку, цифровізація має слугувати підвищенню ефективності держави, але ніколи не має відбуватися за рахунок основних прав і свобод людини, обмеження яких можливо лише на основі суворого дотримання закону.

Іншим критичним викликом є потенційна деформація принципу розподілу влад внаслідок стрімкої цифровізації державного апарату. Виконавча влада, як основний розпорядник усіх цифрових платформ, баз даних (*Big Data*) та оператор електронного урядування, отримує значну технологічну перевагу над

законодавчою та судовою гілками. Це створює інформаційний дисбаланс, оскільки парламент і суди стають залежними від даних, що генеруються та надаються виконавчою владою. Це може призвести до «технократичного перекосу», коли швидкість та ефективність цифрових адміністративних рішень починає домінувати над правовими процедурами та демократичним обговоренням. При цьому, сам процес прийняття рішень стає менш прозорим і підзвітним через складність розуміння функціонування алгоритмів.

Цей перекис становить пряму загрозу для законодавчої влади. Парламент, який працює за традиційними, часто повільними процедурами, не встигає реагувати на швидкі технологічні зміни та ефективно контролювати нові цифрові механізми управління, що створюються урядом. Виконавча влада може використовувати свою монополію на дані для обґрунтування політик, мінімізуючи можливості для глибокого парламентського аналізу та змістовного контролю. Л.Р. Кучинська зазначає, що в умовах електронного урядування виникає проблема «цифрового розриву повноважень», коли технологічна спроможність виконавчих органів значно перевищує їхню юридичну підзвітність, вимагаючи від парламенту створення нових інструментів для аудиту алгоритмів та ІТ-систем [49, с. 206].

Не менш гострою є проблема для судової влади. Виникає необхідність гарантувати незалежність та неупередженість у цифровому судочинстві та використанні електронних доказів. Суди повинні мати технологічну та експертну спроможність для оцінки рішень, ухвалених штучним інтелектом або складними алгоритмами, чиї внутрішні механізми часто є «чорним ящиком» (проблема *algorithmic opacity*). Крім того, сама імплементація електронного правосуддя повинна зберігати ключову функцію судової влади як гаранта права та процесуальних прав сторін, не перетворюючи судовий процес на суто технічну процедуру [50].

Таким чином, цифровізація вимагає від правової держави не лише технологічної модернізації, а й конституційної переоцінки повноважень. Необхідно розробити чіткі законодавчі межі для використання алгоритмів у

прийнятті адміністративних рішень, забезпечити технологічну прозорість та надати законодавчій і судовій гілкам необхідні цифрові інструменти контролю. Тільки шляхом такого ребалансування владних повноважень можна запобігти технократичній узурпації та зберегти основні принципи правової держави в епоху цифрових технологій.

Для збереження своєї сутності в епоху глобалізації та цифровізації, правова держава повинна провести адаптацію своїх організаційних механізмів. Ця адаптація є критично важливою для захисту конституційного суверенітету та верховенства національного права від зовнішніх впливів. Це включає посилення ролі Конституційного Суду у захисті національного правового простору від неконституційних міжнародних впливів, зокрема через механізм перевірки конституційності міжнародних договорів до їхньої ратифікації. Суд виступає як «фільтр», що гарантує, що глобальна ефективність не підриває фундаментальні конституційні цінності та права громадян. Паралельно з цим, необхідно розвивати діалог та співпрацю з наднаціональними інституціями на рівних, впроваджуючи механізми національного контролю за делегованими повноваженнями.

Другим ключовим напрямом адаптації є реформа парламентського контролю для протидії «технократичному перекосу». Зважаючи на те, що виконавча влада домінує у сфері цифрових технологій та даних, парламент повинен розробити нові форми нагляду за діяльністю уряду в цифровому середовищі. Це передбачає створення спеціалізованих комітетів та залучення технологічних експертів для проведення аудиту алгоритмів та ІТ-систем, які використовуються для прийняття адміністративних рішень. Наголос має бути зроблений на технологічній прозорості (алгоритмічна прозорість), що дозволить суспільству і законодавцю розуміти логіку роботи державних інформаційних систем і, відповідно, ефективно притягати виконавчу владу до підзвітності.

Крім контролю та прозорості, адаптація вимагає забезпечення цифрової інклюзивності та захисту прав у новому середовищі. Правова держава повинна гарантувати, що доступ до електронного правосуддя та публічних послуг буде

рівним для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу чи технологічної грамотності. Це також вимагає створення чітких законодавчих механізмів для захисту персональних даних від неправомірного використання, як державними, так і приватними суб'єктами, та запровадження права на пояснення щодо рішень, ухвалених штучним інтелектом. Ці заходи спрямовані на збереження правової визначеності та індивідуальної свободи в умовах постійного цифрового нагляду.

У кінцевому підсумку, успішна реалізація принципів правової держави в XXI столітті залежить від її здатності інкорпорувати глобальні та цифрові реалії, не втративши при цьому конституційної суті – обмеження влади правом заради захисту свободи особистості. Адаптація не означає відмову від класичних принципів, а їхнє функціональне переосмислення та зміцнення за допомогою нових інструментів. Лише шляхом ребалансування повноважень, посилення конституційного контролю над зовнішніми та цифровими процесами і забезпечення технологічної прозорості, правова держава зможе залишатися ефективною та легітимною в умовах динамічних викликів сучасності.

3.2. Напрями вдосконалення механізмів здійснення влади в правовій державі в контексті українського та міжнародного досвіду

Успішна реалізація принципів правової держави в XXI столітті залежить від її здатності ефективно реагувати на системні виклики глобалізації та цифровізації, які, як було доведено у попередньому підрозділі, створюють ризик ерозії суверенітету, ослаблення демократичного контролю та порушення балансу влад.

Вдосконалення механізмів здійснення публічної влади перестає бути питанням лише адміністративної зручності, перетворюючись на стратегічний імператив для захисту конституційного порядку та прав людини.

Цей процес вимагає не просто косметичних змін, а глибокої адаптації організаційно-правових структур та процедур, що ґрунтується на критичному

аналізі національного досвіду та кращих світових практик. Метою вдосконалення є досягнення нового, стійкого функціонального балансу між швидкістю та ефективністю, яку вимагають сучасні умови, та правовою визначеністю і підзвітністю, що є суттю правової держави. Аналіз українського та міжнародного досвіду дозволяє виокремити ключові напрями, зосереджені насамперед на зміцненні підзвітності, прозорості та балансу влад шляхом технологічної модернізації та інституційних реформ.

Основний напрям удосконалення стосується виконавчої влади, яка історично демонструє найбільшу схильність до бюрократизації та сучасної загрози «технократичного перекосу».

Комплексна цифровізація адміністративних послуг через єдині електронні платформи є найбільш ефективним і визнаним міжнародною практикою стратегічним інструментом подолання традиційних системних вад виконавчої влади – бюрократизму, повільності та корупції. Цей процес є необхідною умовою для перетворення формальної правової держави на функціональну, оскільки він забезпечує реалізацію принципів доступності, прозорості та підзвітності публічної адміністрації. Ключова перевага цифрових платформ полягає у мінімізації або повній ліквідації безпосереднього «контактного» спілкування між чиновником та громадянином, що традиційно є основним джерелом побутової корупції та адміністративного свавілля.

Одним із найбільш показових прикладів такої трансформації є досвід Естонії з її унікальною платформою X-Road. Ця децентралізована та захищена система обміну даними є не просто порталом, а інфраструктурою, що дозволяє різним державним базам даних взаємодіяти між собою, забезпечуючи реалізацію принципу «одноразового введення даних» (once-only). Завдяки цьому Естонія змогла перевести 99% адміністративних послуг в онлайн-режим, зокрема, скорочуючи час на реєстрацію бізнесу до неймовірних 18 хвилин, а подання податкової декларації – до кількох кліків. Така швидкість та автоматизація є прямим інструментом мінімізації дискреції чиновника, усуваючи необхідність багаторазових візитів до установ, що історично створювало умови для

вимагання.

Іншим вагомим прикладом є Південна Корея, яка продемонструвала, як цифровізація може зміцнити принцип підзвітності у сфері державних фінансів. Її комплексна електронна система, зокрема, прозора система державних закупівель (KONEPS), забезпечує повну прозорість усіх державних витрат у реальному часі. Цей механізм не лише оптимізує бюджетні видатки та підвищує ефективність, але й слугує потужним антикорупційним бар'єром, оскільки будь-яке відхилення від стандартних процедур чи нецільове використання коштів стає негайно доступним для аудиту та громадського контролю. Це перетворює підзвітність з декларативного принципу на практичний інструмент контролю суспільства над виконавчою владою.

Українська національна платформа «Дія» є успішним і швидким прикладом такої адаптації до міжнародних цифрових стандартів. Вона реалізує концепцію «держава у смартфоні», консолідуючи доступ до ключових державних сервісів та документів. Успіхи, такі як послуга «єМалятко», яка дозволяє батькам зареєструвати народження дитини та отримати необхідні супутні послуги за однією заявою без фізичних візитів до кількох установ, скорочують адміністративне навантаження та зменшують кількість необхідних взаємодій з чиновниками до мінімуму. Таким чином, комплексна цифровізація виконавчої влади не просто робить її зручнішою, але й забезпечує фундаментальну мету правової держави: функціонування влади на основі закону, а не на основі особистої волі чиновника.

Паралельно з технологічною модернізацією, критично важлива реформа адміністративного права та процес децентралізації. Український досвід децентралізації довів свою ефективність у наближенні влади до народу та підвищенні легітимності рішень на місцях, втілюючи в життя конституційний принцип субсидіарності. Однак, для завершення цієї реформи потрібне чітке та недвозначне розмежування повноважень між центральними державними органами та місцевим самоврядуванням, щоб уникнути функціонального дублювання. Фінальним елементом є потужне посилення адміністративної

юстиції. Цей механізм, як головний судовий інструмент контролю, повинен бути спроможним забезпечити швидкий, доступний та ефективний судовий контроль за законністю дій чиновників усіх рівнів.

Ключовим викликом для адміністративної юстиції в умовах цифровізації є її технологічна та експертна спроможність. Судді адміністративних судів повинні мати можливість здійснювати контроль за законністю та обґрунтованістю рішень, ухвалених автоматизованими системами або штучним інтелектом. Це вимагає залучення висококваліфікованих ІТ-експертів, запровадження процедур алгоритмічного аудиту та розробки чітких процесуальних норм щодо доказування рішень, що ґрунтуються на Big Data. Удосконалення адміністративної юстиції, за досвідом Німеччини та Франції, діє превентивно, стимулюючи чиновників діяти виключно в межах, визначених законом.

Для відновлення балансу влад та протидії домінуванню виконавчої гілки, необхідно зміцнити роль парламенту. Контроль за делегованим законодавством вимагає посилення парламентського нагляду за підзаконними актами уряду, впроваджуючи процедури, які дозволяють вето парламенту на окремі урядові постанови (досвід Вестмінстерської системи). Крім того, вдосконалення полягає у забезпеченні технологічної незалежності парламенту та наданні йому можливості здійснювати цифровий аудит інформаційних систем виконавчої влади, щоб подолати «цифровий розрив» повноважень.

Подальше зміцнення позицій парламенту, як ключової інституції правової держави, критично залежить від вдосконалення його контрольної функції. Це вимагає не лише формальних змін, але й наповнення існуючих механізмів реальним політичним змістом. Зокрема, важливим аспектом є забезпечення ефективного парламентського контролю за діяльністю виконавчої влади, що передбачає належне функціонування інструментів запитів, слухань, тимчасових слідчих комісій та інших контрольних механізмів. У цьому контексті необхідно розробити чіткі процедури для забезпечення прозорості та підзвітності урядових органів перед парламентом. Крім того, варто акцентувати увагу на підвищенні

професійного рівня депутатського корпусу та його апарату, що сприятиме більш глибокому аналізу та оцінці урядових ініціатив. Не менш важливим є створення умов для конструктивного діалогу між парламентськими фракціями, що дозволить уникнути політичної поляризації та забезпечити ефективну реалізацію контрольної функції парламенту. Таким чином, вдосконалення контрольної функції парламенту має стати пріоритетним завданням для забезпечення принципу верховенства права та розвитку демократичних інститутів у державі.

Першочергово необхідне вдосконалення механізмів політичної відповідальності уряду. Це передбачає не просто наявність інститутів, таких як вотум недовіри та парламентські розслідування, а їхню ефективну, а не суто декларативну, реалізацію. Процедура вотуму недовіри має бути чітко регламентована, щоб запобігти її перетворенню на інструмент постійної політичної дестабілізації, водночас гарантуючи її застосування у випадках систематичних провалів або зловживань виконавчої влади. Інститут парламентських розслідувань потребує розширення повноважень, зокрема, у сфері доступу до інформації та заслуховування посадових осіб, щоб забезпечити змістовний, а не поверхневий аналіз діяльності уряду та державних органів [51]. Крім того, ключовим елементом посилення контролю є реформа інституту парламентських слухань. Вони мають стати платформою для глибокого експертного обговорення та об'єктивного аналізу (а не просто політичних дебатів) стратегічно важливих галузей державної політики.

У контексті глобалізації та посилення зовнішніх впливів, парламент також має посилити свій нагляд за зовнішньою політикою та процесом укладення міжнародних договорів [51]. В епоху, коли міжнародні зобов'язання, як-от економічні угоди чи співпраця з міжнародними фінансовими інституціями, безпосередньо впливають на національне законодавство та фінансовий суверенітет, парламент повинен мати дієві інструменти контролю перед ратифікацією та під час їхньої імплементації. Це включає обов'язкові доповіді уряду про хід переговорів та оцінку довгострокових наслідків підписаних угод.

Нарешті, зміцнення ролі парламенту тісно пов'язане з підвищенням його

аналітичної та експертної спроможності. Для цього необхідне створення незалежних дослідницьких служб (наприклад, Бюджетного офісу або аналітичної служби, за прикладом Дослідницької служби Конгресу США). Такі структури забезпечать депутатів неупередженим, якісним аналізом законопроектів та політики, що є необхідною умовою для прийняття обґрунтованих та змістовних рішень [51]. Крім того, має бути забезпечена максимальна прозорість процесу ухвалення законів та діяльності комітетів, що, у свою чергу, підвищує довіру громадян до законодавчої влади та є наріжним каменем функціонування правової держави.

Одночасно судова влада має залишатися головним гарантом Конституції, особливо в умовах глобалізації та посилення зовнішніх впливів. На прикладі досвіду європейських країн видно, що Конституційний Суд має відігравати активну роль у захисті національного правового простору від наднаціональних рішень. Вдосконалення полягає у забезпеченні його повної інституційної та фінансової незалежності від політичних гілок. Важливим напрямом є гармонізація національного законодавства про судоустрій та статус суддів зі стандартами Ради Європи та ЄСПЛ, зокрема, стосовно вдосконалення процедур добору суддів та підвищення їхньої особистої відповідальності.

В умовах демократизації суспільних процесів та глобалізації сучасного світу, правова держава стає ключовим механізмом забезпечення стабільності, правопорядку та дотримання основоположних прав і свобод людини. Одним із визначальних факторів ефективного функціонування такої держави є прозорість і підзвітність органів влади, що досягається через впровадження інноваційних підходів до управління, зокрема електронного урядування, а також через активну участь громадян у прийнятті рішень. Водночас важливою залишається необхідність створення умов для рівноправної політичної конкуренції, яка сприяє формуванню різноманітного спектру ідей, позицій та стратегій розвитку держави. Політичний плюралізм, як фундаментальний принцип демократії, забезпечує можливість представлення інтересів різних соціальних груп, що є запорукою гармонійного розвитку суспільства. Таким чином, інтеграція

громадянського суспільства в процес прийняття рішень і підтримка плюралізму є не лише вимогою часу, але й необхідною умовою для побудови ефективної правової держави, здатної відповідати викликам сучасності.

Міжнародний досвід переконливо підкреслює критичну важливість електронних петицій, консультативних референдумів та інших форм прямої участі, які посилюють легітимність влади, перетворюючи пасивне населення на активного суб'єкта політичного процесу [52]. Вдосконалення вимагає створення не просто наявних, а прозорих і юридично значущих платформ для залучення громадян до обговорення ключових законопроектів та нормативно-правових актів на ранніх стадіях. Це включає обов'язкове публічне обговорення з можливістю внесення правок, а також запровадження механізму «громадського вето» (консультативного чи обмежувального) щодо окремих рішень органів місцевого самоврядування або навіть парламенту. Це робить процес ухвалення рішень більш підзвітним, передбачуваним і справедливим.

Посилення політичного плюралізму та чесного фінансування: Жодна правова держава не може ефективно функціонувати без справжньої конкуренції ідей і програм, яку забезпечує політичний плюралізм. Його зміцнення вимагає встановлення чітких і прозорих правил фінансування політичних партій. Необхідно мінімізувати вплив великого капіталу на політичний процес шляхом посилення державного фінансування партій та одночасного посилення фінансового контролю за дотриманням лімітів пожертвувань. Цей контроль має здійснюватися незалежним антикорупційним органом, що запобігає «тіньовому» фінансуванню і гарантує, що політичні рішення приймаються в інтересах суспільства, а не вузьких фінансово-промислових груп. Це є прямим забезпеченням рівності суб'єктів у політичному процесі.

Окрім прямої участі, життєво важливою є непряма контрольна функція громадянського суспільства. Держава повинна гарантувати незалежність та доступ до інформації для громадських організацій, експертних центрів та незалежних медіа, які виступають у ролі «четвертої влади» і здійснюють постійний моніторинг діяльності усіх гілок влади. Це вимагає законодавчого

закріплення гарантій свободи доступу до публічної інформації та створення ефективних механізмів захисту викривачів (whistleblowers) від переслідування, забезпечуючи тим самим дієвий цивільний нагляд за законністю та доброчесністю державних інституцій.

Таким чином, якісне вдосконалення механізмів здійснення влади в правовій державі переходить від формального розподілу повноважень до динамічної системи, де легітимність влади постійно підтверджується активною участю та контролем громадянського суспільства та забезпечується реальною конкуренцією на політичному полі.

Підсумовуючи, удосконалення механізмів здійснення влади в правовій державі є комплексним, багатовекторним процесом, що вимагає синергії конституційних реформ, адміністративних інновацій та активного залучення громадянського суспільства. Ключ до успіху лежить у здатності держави ребалансувати повноваження між гілками, посилюючи контрольні функції парламенту та незалежність суду, водночас використовуючи переваги цифровізації для підвищення ефективності та прозорості. Лише через таку свідому адаптацію правова держава може зберегти свою конституційну сутність – обмеження влади правом заради захисту свободи особистості – в умовах динамічних глобальних та технологічних змін.

Отже, проведений аналіз викликів, породжених глобалізацією та цифровізацією, а також визначення ключових напрямів удосконалення механізмів здійснення влади, дозволяють дійти висновку, що успішна реалізація принципів правової держави в XXI столітті залежить від її здатності ефективно реагувати на системні виклики, що створюють ризик ерозії суверенітету, ослаблення демократичного контролю та порушення балансу влад. Глобалізація істотно розмиває традиційний національний суверенітет через зростання ролі міжнародного права та наднаціональних структур, що призводить до «дефіциту демократії» та ускладнює підзвітність влади, оскільки важливі політичні та економічні рішення часто ухвалюються без належного національного парламентського контролю.

Паралельно, цифровізація створює ризик «технократичного перекосу», коли виконавча влада, як основний розпорядник масивів даних та оператор ШІ, отримує технологічну перевагу над законодавчою та судовою гілками. Це ставить під загрозу приватність, правову визначеність та справедливість рішень через проблему алгоритмічної упередженості та непрозорості. Для протидії цим загрозам правова держава повинна перейти до концепції «функціонального суверенітету», що передбачає контрольоване делегування повноважень міжнародним структурам із обов'язковим збереженням за собою права на конституційний контроль (через національні конституційні суди) за імплементацією міжнародних норм.

Удосконалення механізмів здійснення влади вимагає продовження курсу на комплексну цифровізацію адміністративних послуг, що доведено українською платформою «Дія». Ключовою вимогою є законодавче закріплення алгоритмічної прозорості та права на пояснення щодо рішень, ухвалених автоматизованими системами, для забезпечення правової визначеності. Критично важливим є відновлення балансу влад через посилення контрольної функції парламенту (контроль за делегованим законодавством, цифровий аудит). Паралельно, реформа децентралізації має бути завершена чітким розмежуванням повноважень та посиленням адміністративної юстиції як головного судового інструменту контролю за діями чиновників.

Також необхідно зміцнити судову владу як фінального гаранта Конституції. Це вимагає забезпечення повної інституційної та фінансової незалежності Конституційного Суду та його спроможності захищати національний правовий простір від неконституційних міжнародних впливів. У кінцевому підсумку, розвиток правової держави в сучасних умовах залежить від її свідомої адаптації та здатності ребалансувати владу в умовах нових технологічних і глобальних реалій. Механізми здійснення влади повинні бути переосмислені таким чином, щоб забезпечити технологічну ефективність без втрати демократичної легітимності та правової підзвітності. Успіх цього процесу, що ґрунтується на синергії конституційних реформ, адміністративних

інновацій та активної участі громадянського суспільства, є запорукою збереження конституційної суті правової держави – обмеження влади правом заради захисту свободи особистості – у ХХІ столітті.

ВИСНОВКИ

Магістерська кваліфікаційна робота присвячена комплексному аналізу механізмів здійснення влади в контексті становлення та розвитку правової держави в сучасних умовах та визначенню стратегічних напрямів їхнього вдосконалення з урахуванням глобалізаційних і технологічних викликів. На підставі досягнення поставленої мети та виконання визначених завдань сформульовано такі висновки:

Встановлено, що правова держава є найвищим конституційним ідеалом, а її функціональною основою слугує принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Цей принцип, будучи конституційно-правовим імперативом, перетворює абстрактне верховенство права на конкретний організаційний механізм, що запобігає монополізації публічної влади.

Доведено, що ефективність функціонування правової держави забезпечується не стільки формальним розподілом повноважень, скільки динамічною системою стримувань і противаг. Ця система надає гілкам влади інструменти взаємного контролю, змушуючи їх до консенсусу та правової підзвітності. Підтверджено, що ключову роль у підтриманні балансу відіграє судова влада, яка через механізми конституційної та адміністративної юстиції здійснює фінальний контроль за законністю та конституційністю актів як законодавчої, так і виконавчої гілок, забезпечуючи змістовне верховенство права.

Ця динамічна рівновага забезпечує не лише контроль, а й взаємну легітимацію владних актів. Рішення законодавчої влади набуває політичної легітимності через представницький мандат, але його юридична легітимність підтверджується лише відсутністю заперечень з боку Конституційного Суду. Аналогічно, дія виконавчої влади, спрямована на ефективне управління, підлягає обов'язковому контролю з боку адміністративних судів, що запобігає бюрократичному свавіллю та гарантує захист прав особистості у сфері публічних відносин. Таким чином, система стримувань і противаг створює постійний

процес конституційного узгодження, який є критично важливим для підтримання стабільності та конституційного порядку в державі

Визначено, що сучасні процеси глобалізації та цифровізації створюють нові системні виклики, які можуть істотно деформувати класичні механізми влади та основи правової держави, вимагаючи негайної конституційно-правової адаптації:

- глобалізація призводить до ерозії національного суверенітету та створює дефіцит демократичної підзвітності у сфері наднаціонального регулювання. Зростання ролі міжнародного права, вплив наднаціональних економічних об'єднань та потужних транснаціональних корпорацій фактично обмежують законодавчий суверенітет національних парламентів. Це ускладнює можливість громадян здійснювати ефективний контроль за рішеннями, ухваленими міжнародними чи технократичними органами, що підриває принцип легітимності влади як похідної від волі народу;

- цифровізація спричиняє «технократичний перекис» на користь виконавчої влади. Остання, як основний розпорядник цифрових платформ та масивів даних (Big Data), отримує значну інформаційну та технологічну перевагу над законодавчою і судовою гілками. Це ставить під пряму загрозу конституційні права (зокрема, право на приватність та право на справедливе рішення) через зростання ризиків тотального нагляду та впровадження непрозорих алгоритмічних рішень. Неможливість перевірити логіку роботи ІІІ (проблема «чорного ящика») порушує правову визначеність та унеможливорює ефективний судовий захист.

З огляду на ці фундаментальні виклики, зроблено висновок про критичну необхідність конституційної адаптації:

- перехід до концепції «функціонального суверенітету», що передбачає контрольоване та прозоре делегування повноважень міжнародним структурам із обов'язковим збереженням права на конституційний контроль за імплементацією міжнародних норм, що захищає конституційне ядро держави;

- запровадження ефективного конституційного контролю над

технологіями, що вимагає законодавчого закріплення алгоритмічної прозорості та надання парламенту і судам технологічних інструментів для аудиту та оцінки рішень, ухвалених автоматизованими системами.

На підставі аналізу національного та міжнародного досвіду сформульовано такі стратегічні напрями вдосконалення:

- удосконалення виконавчої влади. Шляхом комплексної цифровізації (за прикладом «Дія») з обов'язковим законодавчим закріпленням алгоритмічної прозорості та завершенням реформи децентралізації з чітким розмежуванням повноважень.

- посилення контролю. Шляхом зміцнення контрольної функції парламенту (контроль за делегованим законодавством, цифровий аудит) та потужного підсилення адміністративної юстиції для ефективного судового контролю.

- зміцнення судової незалежності. Шляхом забезпечення інституційної та фінансової незалежності Конституційного Суду та гармонізації судоустрою зі стандартами Ради Європи.

У кінцевому підсумку, успішний розвиток правової держави в XXI столітті залежить від її свідомої інституційної адаптації та здатності ребалансувати владу. Це дозволить використовувати переваги технологічної ефективності без втрати правової підзвітності та конституційної суті – обмеження влади правом заради захисту свободи особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Політика. Київ: Основи, 2000. 520 с.
2. Велькер К. Держава і право. Харків: Основа, 1999. 450 с.
3. Кант І. Метафізика звичайв. Київ: Юніверс, 2005. 420 с.
4. Аквінський Ф. Сума теології. Львів: Свічадо, 2005. Т. 1. 500 с.
5. Мелашенко В. Ф. Теорія держави і права. Львів: Світ, 2018. 350 с.
6. Петренко І. В. Теоретичні засади правової держави: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 350 с.
7. Орзіх М. П. Конституційне право: теорія і практика. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 350 с.
8. Полянський Ю. О. Історія політичних і правових вчень: підручник. Київ: Знання, 2015. 450 с.
9. Монтеск'є Ш.-Л. Про дух законів. Київ: Політична думка, 2007. 750 с.
10. Слюсаренко А. Г. Політичні системи сучасності: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2010. 320 с.
11. Коваленко Л. Д. Конституційне право: підручник. Харків: Право, 2018. 510 с.
12. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права. Харків: Право, 2002. 430 с.
13. Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 540 с.
14. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 480 с.
15. Тодика Ю. М. Конституційно-правовий статус особи: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 290 с.
16. Козюбра М. І. Конституційна юстиція в Україні: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 320 с.
17. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Еспада, 2011. 624 с.
18. Селіванов А. І. Правова держава: сучасні виклики та перспективи.

Вісник Конституційного Суду України. 2021. № 3. С. 75–85.

19. Римаренко Ю. М. Парламентське право України. Київ: Знання, 2012. 390 с.

20. Андрійко О. Ф. Законодавча влада в Україні: організаційно-правові аспекти. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 280 с.

21. Пархоменко Н. М. Принципи європейського конституціоналізму та український досвід. *Конституція 1996 року: Україна в системі координат європейського конституціоналізму*: Міжнар. наук.-практ. конф. (24 червня 2021 р., Київ). Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів конституційного тижня. Ч. 2. Київ, 2021. С. 220–223.

22. Авер'янов В. Б. Виконавча влада в Україні: організаційно-правові проблеми. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 310 с.

23. Речицький В. В. Кризові явища та конституційні механізми влади. Харків: Фоліо, 2021. 250 с.

24. Погорілко В. Ф. Конституційне право України. Київ: Наукова думка, 2012. 450 с.

25. Оніщенко Н. М. Судова влада як елемент механізму правової держави. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 280 с.

26. Сіренко В. Ф. Демократія і публічне управління. Київ: Наукова думка, 2015. 320 с.

27. Костенко А. Й. Юридична відповідальність як елемент правової держави. *Право України*. 2018. № 4. С. 90–100.

28. Забігайло В. О. Прозорість та відкритість публічної влади: монографія. Київ: Атіка, 2020. 210 с.

29. Орзіх М. П. Конституційне право: теорія і практика. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 350 с.

30. Корнієнко М. І. Територіальна організація влади в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 280 с.

31. Петришин О. В. Конституційні основи організації державної влади. Харків: Право, 2015. 210 с.

32. Локк Дж. Два трактати про правління. Київ: Наш час, 2001. 380 с.
33. Пархоменко Н. М. Еволюція системи права та законодавства незалежної України (окремі аспекти). *Шістнадцяті юридичні читання. Держава і право у сприянні розбудові українського світу: до 30-річчя незалежності України та 25-річчя Конституції України*: матеріали міжнар. наук. онлайн-конф. (19-20 травня 2021 р., Київ). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. С. 23–26.
34. Скрипнюк О. В. Стратегічні напрями нових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України: сучасний стан та перспективи розвитку. Київ, 2019. С. 13–19.
35. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 480 с.
36. Чорний А. А. Права людини як критерій правового характеру держави. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право*. 2020. Вип. 60. С. 105–115.
37. Кампо В. М. Конституційне право та конституційна юстиція в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 320 с.
38. Сіренко В. Ф., Пархоменко Н. М. Сучасні виміри громадянського суспільства в Україні. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 707–710.
39. Литвинчук Р. В. Підзвітність і прозорість публічної влади: монографія. Львів: Магнолія, 2020. 250 с.
40. Мартиненко П. Ф. Конституційний Суд України та проблеми реалізації принципу поділу влади. *Право України*. 2019. № 10. С. 190–200.
41. Білоус В. Т. Конституційний процес та політична стабільність. Львів: Магнолія, 2020. 250 с.
42. Мірошніченко Г. О. Правові аспекти формування професійної етики державних службовців в умовах демократизації державного управління. *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни*. Запоріжжя, 2010. Вип. 25. С. 104–107.
43. Савенко О. Р. Основи конституціоналізму: навчальний курс. Київ:

Правова єдність, 2017. 180 с.

44. Зайчук О. В. Конституційні виклики глобалізації. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 250 с.

45. Рябченко В. П. Право на приватність у цифрову еру. Харків: Фоліо, 2020. 320 с.

46. Соловійова К. Д. Глобалізація та національний суверенітет: конституційно-правовий вимір. Львів: Магнолія, 2021. 180 с.

47. Воронова Л. К. Конституційні засади міжнародного співробітництва України. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 200 с.

48. Хаустова М. Г. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 54–64.

49. Кучинська Л. Р. Цифрові трансформації та конституційні виклики. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 300 с.

50. Козюбра М. І. Загальна теорія права. Київ: Ваїте, 2015. (URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/283756?download=true>)

51. Бірюкова А. Трансформація національної правової системи в умовах глобалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 198–202. URL: <http://pgpjjournal.kiev.ua/archive/2018/5/39.pdf>.

52. Сидоренко О. О. Вплив правової інтеграції на правові системи. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики*: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф. (Харків, [рік не вказано]). С. 129–136.

ДОДАТКИ

Характеристика основних принципів організації влади в правовій державі

Принцип	Сутність та зміст	Функціональне призначення
1. Верховенство Конституції та Права	Конституція є найвищим джерелом права; жоден орган влади чи посадова особа не може діяти поза її рамками. Законність має бути змістовно правовою (справедливою)	Забезпечення правової бази легітимності влади та встановлення ієрархії правових норм
2. Розподіл державної влади	Чітке інституційне та функціональне розмежування влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки	Запобігання концентрації та узурпації влади, захист від деспотизму
3. Система стримувань і противаг	Надання кожній гілці влади інструментів для контролю та обмеження інших гілок (наприклад, вето, імпічмент, конституційний контроль)	Створення функціонального балансу між гілками, забезпечення їхньої взаємної підзвітності
4. Пріоритет прав і свобод людини	Права особи є найвищою цінністю та метою діяльності держави; діяльність влади обмежується необхідністю їх забезпечення та захисту	Визначення гуманістичного вектору та меж державного втручання
5. Підзвітність та Відповідальність	Обов'язок органів влади звітувати перед народом та його представницькими органами. Юридична відповідальність держави та посадових осіб за	Гарантування прозорості та контрольованості влади суспільством

	неправомірні дії	
6. Політичний плюралізм	Існування та вільна діяльність багатьох політичних партій, ідеологій та поглядів. Змагальність у виборчому процесі	Забезпечення демократичної легітимності та представництва різноманітних суспільних інтересів
7. Незалежність судової влади	Окремий статус судів, їхня підкореність лише закону; гарантії неспроможності втручання інших гілок влади у здійснення правосуддя.	Виконання ролі арбітра та гаранта верховенства права та прав людини
8. Субсидіарність та децентралізація	Передача максимального обсягу повноважень на рівень місцевого самоврядування (ближче до громадян)	Підвищення ефективності та наближення влади до народу, посилення локального контролю

Класифікація механізмів стримувань і противаг

Гілка-суб'єкт контролю (Хто контролює)	Гілка-об'єкт контролю (Кого контролюють)	Конкретний механізм стримування	Призначення / Результат
Судова влада	Законодавча/Виконавча	Конституційна юстиція (Конституційний контроль)	Визнання неконституційними законів/нормативних актів; забезпечення змістовного верховенства права
Судова влада	Виконавча влада	Адміністративна юстиція (Судовий контроль)	Скасування неправомірних рішень органів виконавчої влади; захист прав громадян від бюрократії
Законодавча влада	Виконавча/Судова	Затвердження вищих посадових осіб	Запобігання перетворенню влади на особистий інструмент; забезпечення політичної відповідальності
Законодавча влада	Виконавча влада (Президент)	Процедура імпічменту	Найвища форма юридичного стримування глави держави від зловживання владою

Законодавча влада	Виконавча влада (Уряд)	Вотум недовіри; парламентські запити/слухання	Притягнення до політичної відповідальності; здійснення політичного нагляду
Виконавча влада (Глава держави)	Законодавча влада	Право вето	Обмеження законодавчої діяльності; запобігання ухваленню політично неврівноважених законів

Класифікація напрямів удосконалення механізмів влади

Сфера удосконалення	Ключові механізми	Приклади (Україна / Міжнародний досвід)	Мета
Виконавча влада (Ефективність)	Комплексна цифровізація (e- Government); Алгоритмічна прозорість	Дія; X-Road (Естонія); KONEPS (Південна Корея)	Мінімізація корупції, підвищення швидкості послуг, забезпечення правової визначеності рішень III
Виконавча влада (Легітимність)	Децентралізація; Реформа адміністративного права	ОТГ (Україна); Чітке розмежування повноважень	Наближення влади до народу, реалізація субсидіарності, зменшення бюрократії
Судова влада (Контроль)	Посилення адміністративної юстиції; Технологічна готовність судів	Спрощення процедур оскарження; Аудит рішень III	Забезпечення швидкого та неупередженого судового контролю над виконавчими органами
Законодавча влада (Баланс)	Контроль за делегованим законодавством;	Вето на підзаконні акти;	Подолання «технократичного перекосу»,

	Цифровий аудит парламенту	Спеціалізовані комітети	зміцнення підзвітності уряду
Конституційний Суд	Забезпечення інституційної незалежності; Конституційний нагляд	Гармонізація зі стандартами ЄСПЛ	Захист національного правового простору від неконституційних міжнародних впливів